

26
CARMINA QVAEDAM APOSTOLICA
QVIBVS
EVIDENTISSIME DEMONSTRATVR
SERVATOREM NOSTRVM
IESVM CHRISTVM
ESSE
VERVM DEVM ET VERVM HOMINEM
DISSERTATIO PRIMA.

PRAESIDE
D. IOANNE SALOMONE SEMLERO,
ORDINIS THEOL. SENIORE
SEMINARII REGII THEOLOGICI DIRECTORE
ALVMNORVM REGIORVM ET HALBERSTADIENSIVM EPHORO,
PVBLICO ERVDITORVM EXAMINI SVBICIT
D. XII. MAII MDCCCLXXII. *aa.*

IOANNES SAMVEL KLEIN
BARTHA VNGARVS
S. S. THEOLOG. ET ELEGANTIORVM LL. CVLTOR, VT ET MEMBRVM ORDINARIVM
SOCIETATIS, ORATORIO—LITTERARIAE RINTELENSIS.

HALAE MAGDEBVRGICAE
TYPIS IOANNIS CHRISTIANI HENDEL

§. I.

Post tot secula, inde ab eo tempore elapsa, quo deus maximorum et dignissimorum consiliorum omnem quasi fructum in humanum genus benignissime effudit, misso tandem illo filio aeterno atque vnigenito, communis iam omnibus hominibus felicitatis auctore et sponse: nos praecipue tanti temporis vberimos fructus sapientissime atque certissime colligere, maxime conuenit. Est enim frugifera et saluberrima illa obseruatio, qua ex tot seculis, atque tam multis, tam variis christianae doctrinae adiumentis, formulisque scriptorum repertis, et decretis proditis, nos praecipue colligimus, quae nobis hodie sunt ad omnem rem christianam facillime promouendam maxime vtilia. Patimur et ferimus, aequo atque liberali animo, non fuisse omnium illorum, qui ad ornandam hanc publicae doctrinae prouinciam, admoti fuerunt, aequalia merita; imitabimur bonam et castam mentem illorum, qui christianae rei profectum, deique, quem Iesus Christus longe accuratius informauit, dignissimum honorem et salubrem vsum, emendanda atque augenda hominum cognitione et consuetudine sacra, promotorum iuerunt. Hic non ignoramus, nisi imperitissimus, multos ex scriptoribus etiam antiquioribus, qui christianismi fundamenta et ipsam Iesu Christi prouinciam ad alios commendabant, longo interuallo relinqui ab aliis, quibus, praeter eiusdem bonae et christianae mentis illa decora, etiam praeclaram peritiam atque eximiam in intelligendo et docendo facultatem tri-

A

bui-

buimus; quorum proinde etiam ad nos maior atque magis iusta esse auctoritas debet, quam istorum aliorum, qui sunt interiores. Fuerint igitur scriptores multi, qui magis industriam suam probauerint, quam illam praeclaram facultatem, qua doctoris ad discipulos maxime spectatur auctoritas; dederint illi quidam, Iustinus, Tatianus, alique, suis lectoribus nimiam operam; sequamur et nos illam ecclesiae catholicae auctoritatem, quae sine inuidia atque malignitate bonam mentem in aliis quidem amauit, sed optimorum scriptorum illam facultatem auctoritatemque luculenter praetulit, atque praestantiora beneficia minoribus adiumentis impediri noluit. Hoc ingenio liberali semper esse licuit meritis atque eruditissimis doctoribus, quos venerando *Patrum* nomine minorum atque humiliorum, qui tempore sequebantur, reuerentia affecti; *Helariis, Hieronymis, Ambrosiis, Augustinis, Basilis, Chrysostomis, Theodoretis* etc. quorum eximia in rem publicam dogmaticam merita boni omnes hodieque iusto in honore habent. Maxima atque indefessa diligentia superiorum seculorum etiam istum locum *de trinitate*, de *Christo*, exornare feculerat; quia Christianismi ipsa vis atque dos ingenua hac in causa continetur, interprete ipso Christo Ioh. XVII, 2 seqq. (1) Sed ex totam

(1) Huic carmini diligentius illustrando forte non deerit postea locus commodus. De hac *γωσι* salubri, quae est in homine ipsa illa *fides*, quam saluificam dicere solent, tam multa copiose et sapientissime tractat *Clemens alexandrinus*, in istis libris *Stromat.* praecipue septimo. Vtilissimam eius disciplinae elementinae illustrationem dedit illustrissimus *Bossuetus*, epus meldensis longe eruditissimus, actus non spirituales diligenter disputans, in elegantissimo commentario, *Tradition des nouveaux Mystiques*, qui adhaeret tomo 3. Operum postumorum; (*Oeuvres posthumes de Messire Jacques-Benigne Bossuet* etc. à Amsterdam 1753. 4.) Recte admonet pag. 110. III. γωσι-*των* et nomen illud *γωσι* desumptum esse ex Ioh. XVII, 3. Hoc mysterium, ut latine illa scribam, pag. 113. includit adorationem patris, filii et spiritus S. incarnationem Iesu Christi; obligationem ad conformandam vitam vitae huius *ζωσγωσι*; perfectam nostram unionem cum ipso per fidem etc. Atque huc tandem ille eruditus presbyter gentiles sensim adducere voluit, ut vitam hanc caelestem, quam vivere Christiani debent in Iesu Christo, perspicere. Nec dubitari potest, Clementem id omnino arte illa et methodo consequi voluisse; qua ratione varia quasi scandala vitantur, ad quae alii impingunt, qui quasi imparati ad hanc christianismi arcem statim adducuntur.

tam multorum scriptorum studiis et laboribus, meliores et castiores tantum partes elegit peritiorum Patrum sollertia, omiſſis iam, etſi non proiectis atque exhibitis, conatibus aliorum minus felicibus. (2)

§. II.

Antiquiſſima illa diſſenſio, quae iſtos diuiſit, qui a Iudaeorum auito ſupore et gentium aliarum publica barbarie ſacra abhorrebant, hunc eundem locum de Chriſto, atque trinitate, maxime agitauit. Nec fieri poterat, vt in ſacrorum communium vnam atque eandem ſocietatem illi coirent, qui ipſis conſiliis et ſtudiis ſic fuerunt diuiſi; itaque ſemper neceſſaria fuit doctorum et antiſtitum catholicorum illa diligentia, quae ad doctrinae ſic ſemel ſuſceptae, ſeu ἀπαξ παραδόσεως (3) τοῖς ἀγίοις πνεύματι, caſtam con-

(2) Ex romanſe eccleſiae doctoribus *Petavius* praecipue hanc cauſam, quae hiſtoriam ſententiarum et phraſium de *κρίθι, ὑπέρβη, ὀχυροῦ* complectitur, multis aliis egit accuratius, in incomparabili opere dogmatum theologorum; atque pro illa, qua valuit, eruditione atque exercitatione dicere auſus eſt, multorum ſcriptorum, ante ſaeculum 4, ſententias et phraſes, quibus filii formulam et omen deſignabant, longius abeſſe a catholicorum illo conſenſu, quam ab Arianorum repertiſ. Sed et idein non raro a plurium ſcholasticorum praeceptis vltro diſceſſit, vt lib. 4. de Trinit. cap. 11. a Thomiſtis et aliis, qui dicebant, Relationem, vt ad ſe dicitur, vel qua eſſentiam includit, conſtituere perſonam etc. nec cum Auguſtini decretis ea in cauſa ſemper conſentit. Hic quia multi nec *Petavius* legerunt, nec iſtos ſcriptores ipſos, contenti ſcilicet vſitatis ſuperiorum temporum recitationibus: videmus etiam *Petavius*, *Huetium*, Rich. *Simonium*, ſaepe reprehendi, quam aut laudari aut, quod erit paucorum, in iſta mediocritate ſtudiorum, ſuppleri atque ſuperari. Certum tamen eſt, neminem hodie ſic loqui et docere, vt loqui ſolebant illi ſcriptores, qui dandum aliquid eſſe putabant lectoribus nouis, quod forte ad *Platonis* diſciplinam videretur accedere.

(3) Iud. 7. 3, quae eſt eadem phraſis, 2 Petri 2, 21. *παραδόσεως ἀγία ἐπιτολή*, ſicut Paulus ſaeptissime vitur verbo, *καθὼς παράδοκα ὑμῶν*, 1 Cor. 11, 2. 18, 3, atque iubet conſeruare *τὰς παραδόσεις*, 2 Theſſ. 2, 15. Cuique hiſ ipliſ Apoſtoliſ iudicibus ſciamus, non paucos *receſſiſſe a tradita* ipſiſ doctrina, hic forte primi illi quaerendi ſunt, qui, etſi Iudaeis et gentilibus, non accederent, tamen ſeſſionem vltro fecerunt ab iſtiſ decretis accuratioribus, quae Iohannes et Paulus hominibus illiſ docendo tradiderant, qui porro aliſ docendiſ adhibendi eſſent. Itaque et catholici antiquiſſimi hoc in loco praecipue prouocant ad *παραδοσιν*, paritum, quia illa traditio ſeu inſtitutio fuit

conseruationem maxime spectabat. Igitur et hoc decretum, Iesum Christum esse deum et hominem, fidelissime et constantissime propugnarunt; licet non definierit illa catholicae ecclesiae prudentia atque aequitas, illas minoris ominis et vsus quaestiones, quas pauci quidam eruditorum causa mouerunt, Scholastici autem illi sic auxerunt, vt difficillimae et obscurissimae iam sententiae latae fuerint; his ipsis subtilitatis eximiis auctoribus aduersus se ipsos, quasi continuo iuris ordine, pugnantibus. (4) *Ista omnia*

antiquior ipsis scriptis Apostolicis, partim, quia qui ab ista fidei formula semel disceserant, nec scribentis Pauli, Iohannis etc. auctoritatem pluris facturi erant, quam docentis fecerant. Huius traditionis dogmaticae, qua certa fuit, olim fuisse non exiguam utilitatem, negare studiosius nolim. Cum ne *symbolum* quidem literis perscribi liceret prioribus seculis, ne ante in aliorum notitiam veniret, quam intelligere discerent: facile credimus, etiam de trinitate et de Iesu Christo plura olim cathedrarum *διδασκαλίας*, ad alios quasi de manu in manus tradidisse, quam scribi solerent. Sed istud huius vsus doctorum, pro locorum et auditorum opportunitate, quam hominibus cunctis ad christianismum amplectendum fuit necessarium. Itaque et pro diuersitate cathedrarum varietatem explicationum reperimus. Constantiorem doctrinam Occidentalium vsus retinuisse videtur, quibus et ipsa *ὁμοδοξία* videtur praecipue deberi; nec tamen hic temere aliquid affirmamus; videtur autem non deesse verisimilitudo, Christianismi multa antiquiora adiuuenta publica debere latinis ortu hominibus. Locus certe ille *Terulliani* (de testimonio animae, cap. I.), qui in *institutione breuiori ad liberalem eruditionem* theologicam, libro I. 68 excitatus est, videtur id innuere. Nonnulli — penes nos *opuscula condiderunt*, commemorantes in fugillationem (scil. gentilium,) et originem et traditionem, et sententiarum argumenta, per quae recognosci possit, nihil nos aut nouum aut portentosum suscepisse, de quo non etiam communes et publicae litterae ad suffragium nobis patrocinentur etc. Igitur Terulliani iam tempore tales commentarii exstiterunt; is autem minime designare potest scripta quorundam in Asia, Syria et aliis orientis partibus; igitur loquitur de scriptoribus in prouinciis occidentalibus; forte *Romae*, licet nihil eius rei sciamus. Ceterum satis notum est, multos scriptores priorum seculorum etiam doctrinam de *trinitate*, de *λογω*, reperisse ex scriptoribus graecis, philosophis praecipue; vti multi scriptores omnium fere aetatum, imaginem trinitatis satis claram in homine inueniri statuunt; quam demonstrationem *Gregorius Nyssenus* praefere illi ausus est, quae ex sacris literis petatur.

- (4) Nempe tales *quaestiones*: quid discernat patrem a filio? quid ab utroque Spiritum sanctum; quid interfit, inter filii natiuitatem, et Spiritus processionem? vtrum

omnia eruditionum exercitiis logicis libera esse fuit ecclesia; atque ab illa tam graui vniuersae ecclesiae auctoritate et liberali confuerudine quosdam recentiores sic recedere voluisse, vel inter *protestantes*, vt iuri quasi aduersus alios dicundo se ipsi praefecerint, satis iniquum fuit atque ambitiosum. Etsi enim iustissima est illa ecclesiae catholicae auctoritas, vt nec Arianorum *πρωξα εὐγνωστα*, alexandrinae disciplinae quasi propria, aliis ecclesiis christianis obrudi pati potuerit; nec praecipites coniecturas et studiosas *μεθόδους* aliorum admiserit in doctrinae publicae salubrem et certum ordinem, qui diuinitatis verum ius atque omen a Christo omnino abstulerunt: tamen ex hac ipsa causa, quia simplicissimum *πιστιν* esse decet, quae omnium esse debet, sapientissime et benignissime abstinuit illa catholica ecclesia, Apostolorum exemplo; nec iugum aut onus intellectui imposuit, cui pares sunt tantum eruditores. Ceterum oportebat christianos huius saluberrimae et frugiferae doctrinae statores, illos priuati loci, praecipue id dare operam: vt ne impotenti odio facile eo ferantur, vt homines probos et christianae doctrinae ex animo deditos; immanibus vociferationibus ad alios in publicam inuidiam atque in-

A 3

fa-

trum spiritus S. a patre et filio, proficiscens, vnicum sit principium, an duo? Non male addit *Becanus* (lib. 8. cap. 2 loeor.) ita censent, id praeclari et magni theologi esse, nihil vltra, quam sacris literis proditum est, definire — apud vulgus theologus aliquando esse poterit, reuera numquam erit etc. Rectissime sic statuit *Becanus*; imperiti solent admirari tales praecipitores, qui sunt ipsis similes. Si quis vltia vltatum compendium non progressus fuerit, stupet, si viderit, sententiam illam Christi, *pater maior me est*, hodieque explicari a quodam veteris disciplinae et patristicae et scholasticae et recentioris non imperito, non de humana natura, sed de ipsa ratione originis, ordinisque diuinae, quae filii est a patre, subsistentiae. Facillimum est imperito cuique ad sui similes tumultus excitare; quia omnes pariter ignorant, quae eruditores Romani, patrum diligentes lectores, non ignorant. Scimus, sciunt omnes boni, difficillimas disputationes scholasticorum, non pertinere ad ipsam fidem catholicam; cuius generis sunt illa dissidia de *Relationibus*; vtrum *persona* ipsa re differat, an tantum ratione, vtrum personae inter se re ipsa differant: etc. quae multis aliis diligentius, castius, et accuratius exposuit *Richardus Baxter*, in methodo theologiae christianae parte I. cap. 2. pag. 106—116. repetens etiam *Lombardi* illud: tyrtissimum esse, tantum loqui cum ecclesiae doctoribus. Nempe de eo nemo dubitabit; ad christianismi vero ipsum verum et genuinum usum nemo referenda esse censuit, licet eruditos talia omnino ignorare non deceat.

6

❁ ❁

famiam adducant. Sunt certe quaedam caussae eius ingenii, vt vtrique, contrariae adeo, sententiae locus sit; itaque didicisse debebant, ista molesta sedulitate priuata rem publicam christianam non magis iuuari, quam si de plebe homines ea reprehendunt, quae nec intelligunt satis, nec ad ea ipsi pertingere, pro sua exiguitate possunt. Eruditionis adiuuandae alea omnibus patet; sed istis Flacii *Saxnensis*, vt Melanchthon nominabat, et inconditis moribus res illa christiana nec defenditur nec ornatur. In hac eadem causa, de filii dei vera formula, scimus vniuersam sub occidente sole ecclesiam diuisam fuisse ab ecclesiis plerisque orientalibus; cum *Romana ecclesia* atque alexandrina, quia hominem propius nosset, *Marcellum*, Ancyrae episcopum, defendendum susceperet; (s) *Basilium* vero et alii hominem omnino abiicerent. *Erasmum*, longe Eruditissimum hominem, atque de theologia vniuersa multis aliis, longe luculentius meritum, non ignoramus a quibusdam scriptoribus vehementer publice priuatumque reprehensum; sed illa immoderata atque inepta imperitorum hominum sedulitas ipsis illis magis nocuit, quam Erasmo; quem *Leo*, ille decimus, eruditorum eximius fautor, quem *Carolus V*, quem reges Galliae atque Angliae, et boni omnes, liberalissime tuebantur; quia sciebant, eruditum virum, qui sit maxime deditus ipse eruditioni colligendae, multa discere posse accuratius, multa explicare posse melius, quam isti plerique alii solent, qui, postquam docere inceperunt, desierunt discere. Ipse ille, qui eruditionis atque integerrimae vitae laude, multos alios praecessit, Cardinalis *Caietanus*, qui libros quosdam negauit esse *canonicos*, quos tamen ecclesiae latinae publica consuetudo satis longa receperat: non ideo fuit in publicam inuidiam infamiamque adductus. Non passa est eam turpitudinem *romana ecclesia*. Si quis enim eruditus putat rationibus se facile eruditum alium victurum, cur plebis iram atque consuetudinem humilem rationibus praefert? In *media* enim luce versamur; sunt multi non solum spectatores eruditi certaminis, sed etiam dignissimi censores, qui facile praemium

(s) Breuissime atque vtilissime conferri potest *Montfauconii collectio noua* tomo II. fol. 51. diatriba de causa *Marcelli*. Et *Remy Ceillier* histoire generale des Auteurs sacres et ecclesiastiques, tome cinquiesme; Romae eum abfolutum fuisse, pag. 747. etiam in *Sardicensi* concilio, a. 347. pag. 501 etc.

eruditionis et probitatis impertiant. Nihil laudis aut meriti *Flacius* retulit, quod probissimum illum Melanchthonem publice reprehendit, ob illustrationem *τε λογος* scholasticam; (6) nihilo magis iam amantur, qui *Iac. Arminium*, virum doctissimum certe, in infamiam adducere ideo audebant, quia statuebat, minus recte a recentioribus dici, filium esse *αυτοθεου*. (7) Praeterea eximie nocet ea res iuuentuti, quam honestis exemplis ad lenitatem et gra-

(6) Saepissime illam illustrationem et Melanchthon reperit et alii Wittebergenfes, vno adhuc Luthero; multa programmata eius argumenti exstant in istis collectionibus: *scripta* publice proposita a professoribus in academia Wittebergenfi ab a. 1540 ad a. 1553. Witteberg. 1553. In euangelio (p. 6. 7.) nominatur filius dei *ο λογος*, et imago aeterni patris; etsi haec sententia procul supra et extra humanum captum posita est, tamen, cum verbis humanis descriptio vtatur, vmbrae aliquae in nobis quaerendae sunt, quarum similitudo vocabula vt cuiusque declarat. In homine mens cum cogitat quidpiam, eius rei subitam imaginem quasi *gignit* — filium nasci, *cogitando*, et ea cogitatione gigni imaginem patris, vt in nostra cogitatione lucet imago rei cogitatae. pag. 9. an cogitari potest aliquo modo, *cur* filius dei *λογος* vocetur, si non ab iis imaginibus, quas mens format, exemplum sanatur? Vt mens imagines *gignit*, ita aeternus pater genuit characterem suae substantiae, Hebr. I, qui *λογος* dicitur; et sic saepissime; vno Luthero et omnium non ignaro. Nec ignoramus *antiquissimam* esse hanc illustrationem; inde a Tertulliano, per scriptores plerosque vsque ad seculum 4; nec inde defuerunt, qui repeterent, postquam *Lombardus* ex Augustino descriperat; recte autem addendum est, hos auctores *memoriam, intelligentiam, voluntatem*, non putasse has facultates accidentia animae. Cur igitur *Flacius* tumultuabatur? Eximie illam acerbiter queritur Melanchthon; quam *Zeli nomine solebant vendicare et iactare*; atque recte ominatur, sua scripta et erudire nunc plures, et profutura plus posteritati, quam declamationes *Flacii*, quibus Schwenkfeldium ita oppugnat, vt doctrinam *περι λογος* impugnet, etc. *Ex actis synodicis* et aliis diligenter collecta *Expositio* etc. Wittebergae 1559. 4.

(7) Notum est *Calvinum, Anandum Polanum* et plerosque theologos recentiores affirmasse, filium esse *αυτοθεου*. *Bellarminus, Genebrardus* et alii romani, in patribus exercitatores, quam multi alii, reprehenderunt illum loquendi modum, sed satis moderate. *Arminius* autem inuidiosus exceptus fuit, vir maiori laude dignus, quam calidi multi Bataui. Rectissime hic ad *Vyrenbogardum* (epistola 44. pag. 87. collectionis, Epistolae praestantium et eruditorum virorum, Amstelod. 1704. fol.) Ne mirare; puto enim paucos esse, qui istum articulum, vt nobis est in scripturis propositus, *et a patribus, praecipue graecis, tum etiam Latinis, plenius pertractatur*, accurate considerauerunt. Sic res habet; quia alii multa ignorant, ideo ille, qui plura discere audet, publice vapulare solet.

grauitatem animi informare debebamus. Itaque fateor, eos omnes scriptores e nostris, mihi parum placere, qui vehementissime in quosdam scriptores istorum temporum aut romanae ecclesiae inuehere solebant; aut in *Caluinistas*, ut solebant nominare; autim dicere, piget et pudet talium exemplorum. Vera omnis doctrina miti et comi oratione multo facilius persuadetur, quam diris et atrocibus; quam sententiam vel *Iulianus* aliquoties scripsit; nec priuatim est hominum, auctoritatis speciem praecipuam sibi arroga-

§. III.

Facillime obseruatur, quod antea diximus de uerustioribus scriptoribus, etiam recentiores quosdam scriptores, pro excellenti animorum illo cultu, et reliquisse saepe uisitatam docendi uiam, et reperisse noua doctrinae ueteris adiumenta. Quod *Vincentius* ille lirinensis fancebat, post tantum catholicae ecclesiae consensum, non noua; sed noue illa uerusta dogmata Christianismi commendanda atque explicanda esse: eo ipso maxime doctorum proborum, atque non ignauorum, spectatur prouincia. Vti *Augustinus*, cuius diligentia atque eruditio plerosque isto tempore alios scriptores quasi obscurauit, illam uiam deseruit, qua solebant ante ipsum multi narratas in Mosis libris tot *apparitiones* tribuere *filio*, quas Angelorum (8) creatorum fuisse ille suo iure tenet: ita et porro posteriorum diligentia numquam nouis fructibus caruit. Nec est obscurum, quantum in eruditione theologica profecerint in romana ecclesia doctores, post uilissimos illos libros XII lo-

co-

- (8) Notissimum est, in anathematismis formulae *Sirmiensis* a. 357, (quam *Athanasius* recitat,) eos reici, qui negant *filium* uisum ab *Abrahama*; certasse cum *Iacobo*; pluisse in *Sodomam* etc. Tamen *Augustinus* aduersus *Constantem praecedentium sententiam*, magno ausu, maiore conscientia, subnixus scripturarum pondere, et rationum grauissimarum acumine ac textura, *primus panis uelis* in libris de *Trinitate* demonstrauit, omnes illas *apparitiones ueteris testamenti, non deo, sed angelis tribuendas* esse. Sic descripsit *Lansenius*, ep. ille celeberrimus *Yprensus*; *du Pin* ex eo, ut ei obicit *R. Simon* in *Critique de la bibliotheque et des Prolegomenes*, publies par *M. du Pin*, tome I. *Paris*. 1730 pag. 145. Pluribus possunt legi, qui idem tenent, *Perevius*, in *Exod.* 3. disp. 6. *Tammerus*, *Euarez us* etc. Tali auctoritate licebit et hodie tutum esse, si quis eadem conscientia uiatur, aduersus *constantem praecedentium sententiam*.

✻ ✻

corum theologorum *Melchioris Cani*, quod opusculum si plures e nostris perlegissent, qui statim sibi et auctoritatem et eruditionem sumunt, quando muneri cuidam sacro admoti fuerunt, haud dubie multo plura dicerent vtilia et frugifera, quam ex mediocri compendio isto theologiae aut systemate excerpserunt. Post tot commentatores in *Thomam*, scriptorem meliori seculo dignum, non desunt tam ex Gallis, quam ex Italis, qui docendi methodum aliam praeferre audent, et discedere a multis argumentandi et persuadendi modis, quibus schola illa vniuersa, tot celebrium auctorum diuisa nominibus, antea vti solebat. (9) Itaque mirum est, cum et illi, qui Caluini, et Dordracenae synodi auctoritatem nuper quasi sanctam reuerbantur, liberaliter iam amplectantur omnem augendae et iuuandae cognitionis theologiae accuratioris opportunitatem: tamen ex illis, qui Lutheri disciplinam illam satis liberalem profiteri volunt, esse multos, qui academicae doctrinae publicae, quae exercendis et acuendis ingenii maxime destinatur, (10) statam formulam aliquam sciscunt et imperant; quasi ignorarent, huius vitii speciem Lutherum pati et ferre non potuisse, et libertatis theologiae tam fuisse strenuum defensorem, vt et ipse subinde non parum mutauerit suum docendi modum, et

(9) Vel solum *Bossueti* exemplum comitatis, lenitatis, liberaliorisque eruditionis sufficit; e cuius variis scriptis, quae singularis iudicii et eruditionis laude non carent, multa huius rei documenta proferri possunt. De rudi illa controuersia, quod *authentica* translatio dicta est *vulgata* a concilio *Tridentino*, tam accuratam et aequam sententiam tulit, praeeuntibus aliis doctioribus, de *Muis*, *Andradio*, *Contio*, *Serrario*, *Rugerio*, *Simonio*: vt, si tamen, e nostris non desint, qui istum locum indoctius porro tractent, satis certum sit, eos nihil agere. Vid. de pluribus exemplis dogmaticis, *Projet de Reunion entre les Catholiques et les Protestans*, tomo 2. *operum postumorum* pag. 63 seqq. Similiter alii erudit viri e Romanis oculis suis vti, recedunt a multis scholasticorum decretis.

(10) Hoc consilium *Melanchthon* et omnes illi meritissimi Wittebergenses diligenter et studiosissime secuti sunt; itaque moderatas plerumque et pacificas sententias tulerunt, alieni ab illorum vitio turpi, qui in aliorum vitis requirendis tam cernunt acutum, quam aut *Aquila* etc. Sed in fratribus, qui vni domino in vno spiritu vel vitam impensuri seruiunt, ἀγαπῶν ἡ λογισμοῦ τοῦ κακοῦ, iusserat Paulus.

et Melanchthonem aliosque idem facere, non aegre tulerit. Itaque in romana ecclesia sunt viri non pauci aequiores, et humanae, quam colligunt eruditi, cognitionis peritiores, ut ferant et patiantur sententias varias, diuersas, contrarias adeo, in academicis et eruditis scriptoribus; quia intelligunt, hoc, quicquid est eruditionis theologiae, quo imperitam plebem christianam vincimus, non pertinere ad substantiam fidei; eo tamen maxime opus esse, ad exercenda et acuenda ingenia iuuenum, qui eruditioni liberali dicuntur esse destinati. Ipse ille eruditior aliis auctor *Thomas* (11) Aquinas, ita statuit: *non tenemur de necessitate salutis credere, non solum doctoribus ecclesiae, ut Hieronymo, Augustino; sed ne ipsi quidem ecclesiae, nisi in his, quae pertinent ad substantiam fidei.* Itaque, si quis de locis illis quibusdam classicis statuat etiam

(11) *Thomas*, Aquinas, quodlib. 9. articulo ultimo; allegatur, cum *Mirandulani* illa *Apologia* aduersus imperitiorum censuras, cum aliorum sententiis ab *Inello*. Sic *Maldonatus*, vir non minoris iudicii et libertatis, quam eruditionis, saepe recitat sententias, quae venerandos auctores habent, ut scribit; i. e. patres; sed non raro a cunctis dissentit. — (Omnes fere sic exponunt; — sed mihi videtur non satis apta interpretatio, aliquoties scribit.) *Caietani* illae sunt sententiae (initio commentar. in *Genesis*) nullus detestetur nouum sensum scripturae sacrae, ex hoc, quod dissonat a patris doctoribus; non enim *Miligauit deus expositionem scripturarum* sacerum patrum doctorum (ergo multo minus recentiorum) sensibus; sed scripturae ipsi integrae, sub catholicae ecclesiae censura; (quod attinet ad publicum illarum expositionum usum; sic nemo refragabitur;) Alioqui spes nobis et posteris tolleretur exponendi scripturam, nisi transferendo, ut auunt, de libro in quinternum. Haec recitauit *Melchior Canus* lib. 7. c. 3. num. 10. pag. mea 223. b; atque paulo post, inter alia, quibus dissentit, addit: ac re vera, *sequi maiores nostros per omnia, et in illorum vestigiis nos quoque pedes nostros figere, ut pueri faciunt per Iusum*, nihil videtur esse aliud, quam ingenia nostra damnare, iudicio quidam e Romanis illis, quibus solent obicere, quod nulla vtantur libertate sacra; serui quasi romani pontificis. His sane liberalissime scribere licuit. Hic multi e nostris haerent in vestigiis *Gerhardi* etc. ut putent fas non esse, procedere longius; quia ille refutandum fuit *Bellarminum* e c. de praecipis de gradibus prohibitis, qui putat esse ciuilla: igitur potro sic docendum esse. Ita *οὐκ ὀρθῶς* etiam in aliis locis et causis obtinet; ut satis sit ad inuidiam concitandam, si quis dissentiat a theologorum superiorum expositionibus.

hodie aliter, quam statuit *Gerhardus*, *Baierus*, *Calouius*; aut vniuersa quaedam facultas theologica, ille statim inuidia atque infamia haeretici non carebit? Malignis suspitionibus, diris sententiis traducendus est? Sunt autem ista nomina apud nos longe minoris publicae exsistimationis, quam illa illorum tot patrum, quae latina illa romana ecclesia sanctorum catalogo et canoni inseruit; tamen Romanis doctoribus ius fas est, dissentire ab illorum sententiis, explicationibus, argumentationibus. Nemp nec *Lutherus* nec *Gerhardus*, viri probissimi, contradicerent Augustini (12) huic, praeclarae et liberali, sententiae: neque quorumuis disputationes, quantumuis catholicorum et laudatorum hominum, velut scripturas canonicas habere debemus; vt nobis liceat, salua reuerentia, quae illis — (Luthero, Gerharo etc.) deberur, aliquid in eorum scriptis improbare, aut respuere, si forte inuenerimus, quod aliter senserint, quam veritas habet. Talis sum ego in scriptis aliorum; *tales volo esse intellectores meorum!* Aurea est, haec Augustini, sententia; atque debebat tanti nominis, quantum est in illa theologica exercitatione Augustini nomen, esse tanta auctoritas, vt moderatae tantum atque aequae sententiae ferrentur in his rebus, vt sunt locorum classicorum numerus et ordo; variarum lectionum examen, etc. quas nemo, nisi imperitissimus, dixerit ad substantiam fidei et christianismi pertinere. Ipsa enim fidei christianae substantia mansit integra, siue hanc fidem eiusque partes, ignarus omnium acroamaticarum quaestionum,

B 2

(12) Augustini ad Fortunatianum, epistola III. Tales, tam liberales, Augustini intellectores fuerunt ex ipsis Romanae ecclesiae doctoribus recentioribus, *Sadoletus*, cardinalis eruditissimus, *Genebrardus*, ille celeberrimus parisiensis theologus; *Sixtus*, senensis, alique. Hic *Sixtus* libere scripsit, (praefat. in librum 5. bibliothecae sanctae, quod est eximium eius temporis opus.) Augustinus, dum toto spiritu et verborum ardore pro defensione diuinae gratiae pugnat, — in alteram quasi foueam delabi videtur, *minusque interdum erubere, quam par sit, liberae hominis voluntati.* Similem eruditionem ad hunc locum de peccato originis adhibuit *Albertus Pigbius*, controuerfia I. Hic alii, scio, aliter sentiunt; quidam tantum eo nomine, ne videantur a Luthero discedere, qui in libro de *seruo arbitrio*, similiter aduersus *Erasmum*, vt quidam libere iudicant, *ἀνθολογία ἐλεγχῆ* lapsus est; sed ius fas esse inter nos certe esse debet, quod eruditis praecipue semper licuit.

num, ex vno tantum euangelio, ex vna tantum epistola Pauli quis sibi aliisque persuasisset, siue per traditionem illam publicam ex ore vnius Apostoli, aut aliorum quatuor, vel plurium, de fidei substantia institutus fuerat, cum nondum scripta fidei christianae documenta proferri possent. Itaque, etsi inter nos, non ignobile nomen, Ioh. Georg. Dorscheus scripserit, (13) multos Iesuitas Socinianis in articulo de trinitate tantis succurrere adminiculis, quia scilicet loca varia aliter interpretati sunt quidam, ut ad trinitatem etc. ista interpretatio porro nihil valeat; tamen ius fas est alios aliter sentire, quam Dorscheum; nemo enim, praeter deum, de animi intimis consiliis certo cognoscere potest; nec, vti res ipsa iam patet, talis est locorum omnium indoles, quibus ad demonstrationem theologi, etiam e nostris, antea vti solebant, ut omnino falsa sit omnis interpretatio, et sine ratione, si hodie aliter instituitur. (14)

§. III.

- (13) *Dorectio malae fidei papalis*, circa probationes SS. trinitatis, et sigillatim deitatis filii dei etc. Argentorati 1646. 12. Si quis non imperitus sit interpretationis sacrae, facile fatebitur, Dorscheum saepe talia exprobrare istis Romanis scriptoribus, quae a doctissimis et probissimis interpretibus fuere similiter explicata; quos nemo dixerit *Pborino* aut *Socino* auxilia parare voluisse. Sic e. c. Ioh. 17, 3. Christum istam sententiam, *ὁς, τὸν υἱὸν ἀληθινόν*, hoc in loco dixisse in patrem, sibi autem illo tempore et loco id praedicatum non tribuere, *Weismannus* et alii accuratiores theologi fateantur; licet inde ab antiquis, *Novatiano*, *Augustino*, *Ambrosio* etc. multi etiam recentiores theologi putarint praecipuum hic reperi argumentum aduersus Arianos et Socinianos. An filius dei vel Spiritus S. pariter sit deus, id hoc loco nec affirmatur, nec negatur, scripsit *Weismannus*; sed ille profecto noluit Socinianos iuuare. Non pauci patres statuerunt, vno Christo, ante spiritum s. effusum, qui in *πᾶσιν ἀληθεύων* ducebat, nec apostolos, nec Mariam etc. cognouisse, quod sit natura deus, itaque nec in sermonibus Christi quaerebant clarissima documenta, licet quaedam vestigia.
- (14) Luculentum exemplum non raro praebet *Hunnii* ille liber, quem *Caluinus iudaizantem* inscripsit; et ille alter, non melioris indolis, *Antipareus*; multa carmina ad trinitatis demonstrationem traxit, quorum hodie licet longe aliam explicationem praeferre. Sed et in ipsis illis controuersis nostrorum, labente saeculo 16, de *persona Christi*, de *lege et euangelio* et aliis capitibus, carminum allegatorum non raro est illa interpretatio, ut a nobis exculetur, non vero consumetur. Iste autem Lutheri liber, de *seruio arbitrio*, si quis eum legerit, et Erasmi etiam legerit *Hyperaspisen*: profecto fatebitur, non raro explicationes occurrere minus veras.

PRIMA PARS.

§. III.

Iam vero, vt ad rem ipsam veniamus, constituimus, quia satis magni momenti est ea causa, seligere quaedam carmina apostolica, seu e libris noui foederis: quibus diuinitas et humanitas Iesu Christi, nobis quidem arbitris, videtur firmissime et facillime ad aequos et probos lectores posse effici. Fruantur, vtantur, alii sua sententia, atque, si putant id commode fieri, multas etiam alias sententias hanc in rem adhibeant; scimus enim, multa adhuc superesse non satis excussa atque obseruata, quibus reperiendis illa aliorum diligentia bene mereri porro possit. Primum omnium hic monemus, id nos nunc maxime spectare, vt ipsis animis nostris fiat illa fides firma atque certa; itaque praecedere volumus, illas doctrinas, quas Iesus solebat praecipue commendare, hominum cognitioni et consuetudini emendandae; sunt autem illae de peccato, de perfectiori cognitione et cultu dei; de summo dei in homines fauore, qui vel inusitata atque inaudita adiuuamenta per ipsum illum doceri atque prodi et effici iussit. Hae doctrinae cum fuerint menti diligentius propositae, succedit iam descriptio eius auctoris, qui tam praeclaram et salubrem doctrinam, atque nouam de deo ipso notitiam, partim ipse publicae exposuit. Illum rei discendae ordinem seruauit ipse Iesus, qui serius demum de se locutus est luculentius, praecipue in illis sermonibus, quos Iohannes perscripsit. (15) Emendanda enim antea erat illa formula Christi, quam iusto humiliorem et tenuio-

B 3

rem

(15) Sed et hic porro locus fuit *augmentis* cognoscendi, per spiritus sancti illam nouam prouinciam; hoc demum duce mirifice auxit illa *πιστις* apostolorum, subiectiue et obiectiue; itaque fatetur ipse Iohannes de discipulis, Cap. XII, 16. *tum demum* intellexisse eos plura, *ὅτις ἐδόξασθη ὁ Ἰησους*. Forte et illud, cap. I, 14, *ἐδρασαμεθα την δόξαν αὐτου*, innuit illud serius tempus; quare adhuc sub finem vitae precatur Iesus, cap. XVII, 1. *δοξασεν σε τον υιον*, sicut Stephanus postea vidit *δοξαν θεου*, scilicet Iesum, qui stabat a dextris dei, Actor. VII, 55. Ille autem experientiae ordo videretur recte praere; et tum demum *πιστις* etiam facilius occupare potest eam arcem diuinitatis et trinitatis.

rem solebant omnes Iudaei informare. Similiter illa rerum diuinarum et moralium ignorantia, quae gentes ceteras omnes inuaserat, tolli non poterat, nisi suppeditatis nouis talium rerum atque exercitorum notionibus, quibus deo dignissimus cultus ad omnes homines commendari poterat. Itaque καὶ ἰουδαίῳ βασιλεῖσιν hanc *res* *des* praecipue descripsit Iesus, inter Iudaeos, Ioh. III. cuius verum omen vel Nicodemus ignorabat; similiter Iohannes, ille baptistes, regni quod dei est, faustissimum in omnes homines, ius nouum, iam prodi professus est, Matth. III. Hic porro praecipue eminet Iohannis et Pauli luculenta diligentia, in informanda vera notione Christi et *σωτηρος*, vt his Apostolis maxime deberi clarissima huius rei auctoritas dici possit. Itaque et veteres multi solebant Iohannis illud Euangelium aliis praeferre, quia sit maxime *πνευματικόν*, et rerum christianarum copia prae aliis insigne; et *Lutherus* illud confirmando atque experiundo christianismo maxime esse idoneum, aliquando dixit. (16) Eadem est praestantia plurimarum *Epistolarum Pauli*; atque operae forte fuerit pretium, attendere nos diligentius, ad illam *singularem conuentionem Iohannis et Pauli*, in istis praecipuis christianismi partibus, quae Iudaismum et Gentilismum luculentissime deprimunt atque quasi euacuant. Huic rei dabimus et in hac scriptioe aliquam operam, quia solidissime putamus nos efficere, Iohannem et Paulum summam naturam diuinitatemque, quae huic filio dei, qui et Iesus et Christus est, conuenit, sic confirmasse: vt, si quis velit horum scriptorum pati auctoritatem, qui ingenium christianismum praecipue inter alias gentes promouerunt, is dubitare de hac causa non possit. Atque profecto ista vtraque dissentientium pars, quae aut tollit diuinae naturae communionem et verum vsum, siue Photini et Socini hypothesin praeferat, siue

Noeti,

(16) Defendit Lutheri istam sententiam *Hutterus* in locis communibus, satis recte. *Hinnius* etiam alique; itaque mirum omnino est offendere quosdam potuisse hodie, illa phrasi: praecipuas, potiores partes Euangelii esse alias, quam narrationes vulgares de *daemoniacis*; cuius generis phrasen vel *Ligtfootus* iam sic recte descripsit, Iesum locutum esse *cum vulgo* etc. Itaque et prohi omnes doctores argumentum librorum veteris testamenti diligenter distinxerunt, et iusserunt a christiano lectore aliud alii praeferrri, quam in rem plura alibi collecta sunt.

Noeti, Sabellii et aliorum, qui Patri aeterno soli ea omnia tribuunt, quae alii filio, patri aeterno socio, et in tempore sensim clarius, quam antea, prodito *μεσση*, distinctis sic duobus agentibus, adscribunt; aut humanis aurbus seiungit filii naturam ab *σοια* patris: vtraque igitur dissentientium pars, Iohannis et Pauli ingeniam auctoritatem vltro deserit; quod non licet christiano doctori.

§. V.

Facillima et simplici ratione hanc in rem vtimur, ipso *initio Euangelii Iohannis*; quod, vt facile patet, ei rei destinatum est, vt clarius atque augustius illum Iesum Christum describat, quem alii suis consiliis seruientes, solebant sic informare, vt putabant facillime se auditoribus persuasuros. Iudaei rudiores inuifitatum et aliis augustiorem hominem informabant Messiam, cuius in societate maximam felicitatem in terrarum hoc orbe se consequuturos sperabant, abusi veteri suae gentis historia, quae impuras gentes e Palaestina eiectas narrabat; eodem omine vniuerso orbi se sub Messia imperaturos credebant. Atque facillime Iesum hunc Messiae honore auxissent, si regis instar, prae se ferre ausus esset. (17) Alii, qui ipsi non interfuerant vitae humanae, quam Iesus aliquod per tempus inter Iudaeos egerat, spirituale tantum aliquam naturam informabant, quae corporis humani tantum speciem aliquam prae se tulerit; et sic historiam humanam veram, omnem tollebant; *inimici crucis Christi*, (18) de quibus Paulus iam querebatur, atque aduersus eos ingenuum et verum Euangelium Christi, et *λογον, τον της σωτης*, diligenter defendit. Harum rerum, quas hic breuiter recensuimus, fidem faciunt antiquissima et certissima documenta; ipsa etiam illa diuina et

(17) Iohannes praecipue diligenter describit, quomodo Iesus corrigere studuerit falsam Messiae formulam; itaque semper *ad sua opera* Iesus prouocat, licet fateatur, se non explere ista Iudaica consilia. Vel solus ille locus Ioh. X, 24 ostendit, Iudaeos optasse, vt prae se ferret istam regis speciem.

(18) Istos pudebat eius humanae historiae, quae illam mortem eius describebat, cui tamen Messiae istum honorem et tantam omen iure tribuendam sit. Itaque negabant aut tacebant eam partem; narrantes tantum magna et grandia, quae non mortuum, sed in vita superstitem, atque paulo post in lucem proditurum Christum persuaderent. Ista sunt characteristica eius temporis et veritatem rerum sic gestarum fortiter declarant.

contraria quasi secta christianorum, quam inde a primis temporibus historiae illa monumenta, quae supersunt, reperere et describere solent. Iam prona et facilis est horum carminum sententia; quam sic audemus illustrare.

1. Quod ad eos attinet, o boni, qui Christi, quem nouae religionis auctorem praeferebant, naturam spiritualement facientes, meliores sunt omnino istis Iudaeis, qui humana tantum consilia et instituta Messiae fingunt, ipsorum genti vnice atque parum honorifice profutura; sed, cum non ipsi interfuerint rebus illius gestis, nobis Apostolis profecto debetis fidem potius habere, quam illis. Nos enim Cap. I, 14, ipsi inreruimus, et hominis quidem naturam confirmamus, sed simul ἐθεοοσαμεθα (19) την δόξαν (20) αὐτῆς, quae est naturae humana maioris; quae omnem ἴσκιον τῶν πνευμάτων superat, δόξαν quippe, ὡς μονογενὴς παρὰ πατρός. (21) Illa

(19) Admonuimus iam antea, (15) hoc ἐθεοοσαμεθα completi etiam illud tempus, quo diuina christi natura iam multo luculentius patuit; spiritus sancti auctoritate, qui sumebat ἐκ τῆς, ὅ ἦν τῆς Χριστῆς, atque sic docebat, quae antea minus bene intelligere poterant, carentes isto nobiliori influxu et ductu sancti spiritus.

(20) Δόξαν τῆς μονογενὴς animo concipere, est θεολογεῖν τὸν μονογενῆ, ei tribuere diuinitatem, maiestatem diuinam, cuius origo et fons est deus pater, αὐτοθεός omni significatione. Sexcenties δόξα τῆς θεῆς pro maiestate dei, et complexu eorum decorum, quae sunt infinita, et prima. δόξαν Ioh. XII, 41 maiestatem reddit Veronensis codex, Colbert. Corbej. Ambrosius etiam; sic et alibi. Itaque Matth. VI, 13, δυνάμις et δόξα tribuitur patri; (licet haec pars sit additio serior, quod ex ipsis graecis Euthymius iam fatetur; de qua re licet eruditus in utramque partem disputare.) Certius iungitur δυνάμις et δόξα τῆς πατρός, Matth. XXIV, 30. a patre habet filius hominis, ἐν τῇ δόξῃ αὐτῆς, venturus, cap. 25, 31. μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης, cuius fons est pater, Marc. XIII, 26. Luc. XXI, 27. Et sic saepissime. Itaque Ioh. II, 11. ἐφανερώσῃ τὴν δόξαν αὐτῆς, interpretandum erit accuratius, manifestare coepit; nec enim isto iam tempore talem filii naturam et δόξαν perspicere licebat accuratius, cum esset Christus in statu illo exinanitionis, Phil. II. Postea vero plenissime et luculentissime manifestauit deus hanc eius diuinam gloriam. Itaque pater recte dici potest ὁ θεός τῆς κρείττης ἡμῶν, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, i. e. ταυτῆς, quae δόξα est filii a patre, Ephes. I, 17.

(21) Δόξα, quam a patre habet semper, ὡν πρὸς τὸν θεόν, ergo θεός ipse. Cui competit δόξα patris, a patre; cui impertit pater τὴν δόξαν, maiestatem illam primam, quae semper est tantum vnica; ille habet θεοτήτα, ille est

Illa igitur *δοξα μονογενης παρα πατρος* est alia et maior, quam spiritualium substantiarum ceterarum omnium, quia est *δοξα* patris, cuius in sinu ille filius semper est; quia deus est, ideo non est ex ordine rerum, quae sunt extra deum; nullus, etsi dicantur multi filii dei, est *μονογενης παρα πατρος*, quia nullus est, intra deum, in sinu dei. Sunt enim *παντα*, quaecunque cogitando solent illi vestri doctores complecti, huius *μονογενης* dirioni et potestati subiecta; itaque ex tot spiritibus cur putant per unum aliquem prae aliis, hominum *σωτηριαν*, quae dei consilio conveniat, procuratam fuisse? Nos autem ex ipso hoc didicimus, quod nos iam docemus, v. 18. *Θεον υδεις εβρακε πωποτε*, quicquid illi reperiant de pleromate, de ordine quasi incorporearum rerum: unde talia sciant, dicere nequeunt; nos scimus. *Ο μονογενης υιος*, idem ille, cuius diuinitatem, *δοξαν*, nos didicimus, *ο αν εις τον κολπον τε πατρος*, cum nihil aliarum *εσιων* praeter patrem et ipsum esset, cum nulli adhuc aeonēs essent, ⁽²²⁾ is igitur solus *deum* cognitum perspectumque habet, *εκενος εξηγησατο*; ab ipso doctore et auctore habemus, quae de patre et filio monogene nos docemus. Ista autem nos apostoli docemus, satis diuersa ab istis aliorum decretis.

§. VI.

Has sententias igitur discite. *Εν αρχη ην ο λογος*. Deum quidem esse, illum deum, *τον θεον*, patrem, inter omnes satis constat; a deo, a patre cetera omnia esse, nemo dubitat. Sed iam solent alii genealogiam spiritualium naturarum longo ordine recitare, sine vlla, quae persuadeat, auctoritate. Nos igitur Apostoli

est *θεος*. Vt *δυναμις και θεοτης* iungitur Rom. I, 20. sic alibi *δυναμις και δοξα*; vti homines colligunt *τα αρατα τε θεε, τοις ποιημασι νομενα*, sic christiani colligunt *δοξαν* et *θεοτητα* filii, ex ipsa illa prouincia, cui eum pater praefecit, qua eum sic manifestauit, et per spiritum sanctum hoc docuit, quod sit *ιδιος, μονογενης υιος*.

(22) *Θεος*, vt saepe *Χριστος*, pro omni illo complexu et nexu notionum, quae deum, Christum; recte ad nos informant: sic dicimus, *Christum* didicisse; *Christum* induere; *in Christo* esse et viuere.

stoli haec didicimus, ἐξηγησαντος ἐκεῖνα τε μονογενῆς. *Sine initio, quod est* illorum αἰωσι et γενεῶν spiritualium substantiarum omnibus *commune, quod initium* ipsi vltro designant, erat ὁ λογος. Operae non est pretium, vanas Socinianorum sedulitates hic excutere (23), qui ad initium *Euangelii* respici et *mundum spiritualem* hic describi volunt; videmus magnam vim esse consilii et voluntatis in interprete; si velit, potest sibi facile ipse imponere, et sic inferre sensum, quem efferre debebat. Ὁ λογος iam ἦν, semper; cum deo ἦν; in tempore demum, volente, mittente patre, ἐγενετο σαρχ. Hanc sententiam qui negat, is agit, quod ipsi placet. Ceteris cunctis rebus tribuitur ἀρχη, quia non erant ἐν ἀρχη, planissima est sententia (24). Praeter deum, et λογον, nihil fuit. Iohannes hic id maxime agit, vt describat τὸν λογον, quia ignorantur haec, quae docet.

II) Καὶ ὁ λογος ἦν πρὸς τὸν Θεον, itaque, quia nihil aliud adhuc existebat, quo vti liceat ad descriptionem τῆς λογος, deus autem semper est: apud deum, cum deo, in dei societate erat ὁ λογος. Comparemus Christi ipsius orationem illam, Ioh. 17, 5. iam adest illud tempus, vt tu, o pater, honorem istum mihi pu-

(23) In *paraphrasi* Euangelii Tomo I. in h. l. pluribus ista reieciimus; vel illud vnicam, quomodo component, ὁ λογος ἦν ἐν ἀρχη, cum v. 14. ὁ λογος σαρχ ἐγενετο, cum v. 10. 11. Nam quod generatim dicebatur, in mundo erat, et venit eis τα ἴδια, ille doctor diuinus, Φως illud: id iam describitur accuratius, ne apparitionis more intelligeretur, σαρχ ἐγενετο. Si euangelii initium intelligatur: qualis est sensus, καὶ ὁ λογος (ἐν ἀρχη) ἦν πρὸς τὸν Θεον, καὶ ὁ λογος ἦν Θεος, ἐν ἀρχη τῆς Ευαγγελικῆς; quis talia concoquat? Hic obstat *antiquissima* et perpetua interpretatio nominis λογος, quae aduersus Socinianos fortissime dimicat, quod Ariani omnes tenent, licet aliam et minorem εἰσιων simul cogitando addant, cuius rei rationem ipsi vltro requirunt. *Phorinum* et *Marcellum* fefellit alius ille significatus, qui ὑποστᾶσιν aliam praeter eam, cuius est λογος, excludebat.

(24) ὁ Θεος semper est; cum ipso est Θεος, λογος, per λογον omnia extra deum condenda sunt; in isto rerum finitarum initio, quod ipsis competit, quia sunt finita, ἦν ὁ λογος, per quem deus ista omnia existere iussit. Vim sententiae veram facile admisit et falsus est Iulianus; Iohannes haec fuit mens, hoc voluit prodere; ideo ἠλιθίον dixit eum; hoc ipsi licuit, qui noluit porro auctoritatem Christi atque apostolorum admittere. Sed rem ingenue falsus est; non toris auctorem.

publice, ad homines, impertias, quo apud te nunquam carui, *δοξάν, ἢ εἶχον, παρὰ σοί, πρὸς τὸν κόσμον εἶναι.* Ignavi et tantum non improbi sunt interpretes, qui clarissimam orationem interpretando sic corrumpunt, ut dicat Iesus: *quem honorem mihi decreueras* etc. aut, *quem destinatione habebam apud te.* Quid enim est in ea oratione, *παρὰ σοί?* Igitur et nos omnes iam ante, *quam conderemur, habuimus gloriam et felicitatem apud deum* (25). Quae nam est similis oratio huius tam inuitati generis? *Ὁ ὢν εἰς τὸν κόσμον τὸν πατέρα,* ideo est *μονογενῆς,* et *habet summam δοξάν, παρὰ τὸν πατέρα,* dicitur hic c. 1; idem scriptor igitur *ignorauit ea,* quae postea Iesus dixerat de sua gloria (26). Est enim idem, *ὁ μονογενῆς,* et *ὁ λόγος.* Igitur, si vaticinari licet, sic loquitur Iohannes. Cum ceterae illae res initio vniuersi mundi, existere coepissent, atque longo ordine omnes iam existissent, ille *λόγος,* ipse nondum erat, sed *destinatione* tantum erat; et per ipsum, qui *destinatione* tantum erat apud deum, omnia illa reapse effecta fuerunt etc. Est itaque clarissima oratio Iohannis, hunc eundem fuisse *πρὸς τὸν Θεόν,* quod infert, etiam patrem dici posse, fuisse semper *συν τῷ λόγῳ.*

Itaque iam III) augetur descriptio, clara noua illa parte, *ὁ λόγος ἦν Θεός.* Nisi Iohannes loqueretur de aeternitate, antequam aliarum rerum *ὑπαρξίς* atque existentia locum haberet; si de hoc illo statu Euangelii recens proditi loqueretur: dicendum erat, *καὶ Θεός ἐστὶν ὁ λόγος.* Sed semper vitur tempore imperfecto, quod praesens aliquod occupat, post quod ordine cogitandi

C 2

10-

(25) Igitur et *ὁ κόσμος* habebat *ὑπαρξίαν, πρὸς τὰ ἄντα εἶναι;* clarissimum est, Christi sententiam ea ratione corrumperet et peruerit. Mundus, etsi decreto dei esset constitutum, condi mundum: tamen *nondum erat;* hic, Iohannes a Spiritu S. doctus, clarissime dixit, *ἦν πρὸς τὸν Θεόν ὁ λόγος, Θεός ἦν,* igitur et hic ludemus, in decreto dei erat *Θεός, πρὸς τὸν Θεόν?* Quicumque *habet,* ei datur; et ipse Christus dicit, *ego habeo testimonium longe maius, quam Iohannes etc.* et sic sexcenties dicitur, *nulla vero sententia,* tam nude posita, vniquam sic occurrit, ut propositum et decretum tantum significet.

(26) Ex decreto Iohannes fecit ipsam rem? potius ex *posteriori hac scriptura,* ille antiquior sermo Iesu debet explicari.

locum habet. Non pertinet *ὁ λογος* in istum ordinem substantiarum, quae sunt post summam naturam, tempore et dignitate metiendarum et diuisarum; est eiusdem summae naturae particeps, patris igitur *μονογενης* (27). Hunc solum pater solus produxit *in se*; ceteras substantias, quae sunt inferioris naturae, per hunc *λογον*, itaque etiam, *extra se*, extra hanc summam naturam; itaque tantum de hoc filio, et *λογω* dici potest, *ὁ λογος, θεος, ἦν πρὸς τὸν θεον.* (28) Igitur repetit Iohannes sententiam non nihil auctam; ita et duplici illa descriptione opus est, a) *ὁ λογος, ἐν ἀρχῇ ἦν;* b) et quia sic nihil, praeter deum erat, *θεος ἦν πρὸς τὸν θεον.* Porro vero ceterarum rerum varii ordines, *παντα*, omnia, scilicet quorum est ea natura, vt sine initio non sint, per hunc *λογον θεον*, iussu patris, condita fuerunt. Non opus esse videtur, vt vel paululum praeterea immoremur huic carmini, quod est clarissimum.

§. VII.

Iam breuiter repetemus et istam sententiam, v. 14, quae describit, post illam rerum extra deum omnium conditionem, qui deum

(27) Et si parum tutum est, nouas sententias nos reperire, quas nemo Apostolus praeciuit; tamen ex aliis locis hic collectis fere sic licet distribuere: *ὁ θεος* semper *ἔστι, ὁ λογος*, ordine cogitandi, naturali enumeratione, naturae etiam, vt quidam scholastici dixerunt, i. e. *γεννηθεὶς*, productus, *ἦν πρὸς τὸν ὄντα*. Hic nullum *initium* existentiae, quia vtrumque subiectum, tempore caret. Cetera omnia, nec semper sunt, nec *siebant, fiunt, facta sunt, fiunt*.

(28) Recte iam plures alii attulerunt, 1 Ioh. I, 2. vitam aeternam, quae *ἦν πρὸς τὸν θεον*, Ioh. II, 1. habemus apud patrem, *πρὸς τὸν πατέρα, Ἰησὺν χριστον*, vt adeo vitro errent, qui *λογον ἐν τῷ θεῷ*, ipsum *τὸν θεον, λογῶ* non carentem, hic descriperunt. *λογος τῷ θεῷ*, siue *σοφία, νῆς τῷ θεῷ*, non dici potest esse *πρὸς τὸν θεον*, nec enim ipse *θεος λογος, μονογενης*, caret *ratione et vō*. Significatio illa *ὁ λογος*, pro hypostasi diuersa, est certissima, licet non sit certum, vtrum a Iudaeis graecis habuerint Platonici, an isti a Platonici; in vsu fuit nomen iam ante Iohannem, sicut forte et illud *μονογενης*, sed rem et notionem Iohannes sic informauit, vt iam seruaueret istam humiliorum aliorum cogitandi consuetudinem. Origenes libro VI. contra *Celsum* ex *Platonis* epistola 7. affert, *λογον*, dicit ei *ἀνάλογον* esse illud Iohannis, *ὁ λογος σαφὲς ἐγένετο*. Itaque et libro V. contra dicit Celsō, n. 24, qui dixerat, deum esse *λογον τῶν παντῶν*. Κατὰ δὲ ἡμεῶν, *ὁ υἱὸς αὐτῶν*, de quo philosophantes dicimus, *ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λογος*, et *λογος* erat apud deum.

deum se sic ostendit, quae *conditio initium verum fecit*, extra deum: auctore illo λογος, res iam hominum causa gestas per eundem λογον. Postquam enim rerum ceterarum omnium conditionem per λογον, affirmauerat, v. 3, iam praecipue de cura et providentia in homines agit, v. 4 seqq. 1) Quod attinet ad spirituales naturas, quarum vita et duratio est sine fine, idem ille λογος omnis vitae et felicitatis fons erat; (29) 2) itaque, cum homines, per λογον conditi λογικοι, praecipue etiam vitae perpetuae, quae vi mentis constat, participes essent, etiam hominibus luminis et *institutionis salubris* (30) beneficium praestare volebat. Nempe iam versantes, Iohannes occupat. Hic, si liceret nobis per istam breuitatem, multa colligere possemus ex antiquis scriptoribus, quae ad λογικην prouinciam huius αυτοαληθειας, vt loqui solent, pertinent; *vita enim νοερων εστιν mentis vi et λογικη δυναμις* confinetur. Patri solebant το ειςαι et causam eius, ratione omnium εντων, tribuere; filio vero illam λογικην prouinciam, et spiritui sancto την ηθικην, τελειωτικην. (31) Sed ista iam sunt a nostro institu-

C 3

10

- (29) Εν αυτω ζωη ην, omnis vitae vis, quae inest aliis εσαις, in ipso erat. Nempe pater, αυτοθεος, dedit filio, vitam habere in se ipso, et per hunc aliis εσαις νοεραις confertur.
- (30) ην το Φως των ανθρωπων, scilicet inde a conditis hominibus; το λογικον hominibus lucis instar praestitit; itaque, cum in αλογιαν cecidissent, opus erat hoc nouo instituto, vt ο λογος homo nos reduceret ad usum salubrem rationis sic sanatae. Talia multa in vetustis scriptoribus leguntur; quibus colligendis nos iam operam dare non licet. Eius generis quaedam ex *Photii* Bibliotheca, cod. 222. excerptimus, in *selectis capitibus* histor. eccles. tomo I. pag. 416, ex *Iobio*, monacho. Redit certe nobis το λογικον in suo usu meliori, et vera *sapientia*, si hac omni historia Christi recte utimur, atque sic ex *tenebris* in regnum lucis restituimur, etc.
- (31) Filius est λογος patris, ε κατα μετοχην — sed est αυτοσοφια, αυτολογος, αυτοΦως, αυτοαληθεια, Athanas. in λογω κατα ελληων, s. 46. Dubitare tamen ausus sum, virum sit ista scriptio *Athanasii*, in prolegomenis ad tertium tomum theol. polemicae Baumgartenianae pag. 104. nota 171. Illa vero distinctio oeconomiae personarum, qua patri deo debent omnia et omnes homines, *existenciam*; Filio vero, emendationem *intellectus*, (vt sunt christiani) spiritui sancto, perfectionem *voluntatis*, (vt sint *πνευματικοι*), apud Athanasium exstat tomo I. operum parte 2, pag. 973. edit. Montfauc. Participationem sui vniuersis λογικοις inuisibiliter praebuit, Orig. *περι αρχων*, lib. 2, cap. 6. n. 3. etc.

to aliena, licet facile sic pateat, *μὴν ἔσιον* informatam fuisse τῶν τριῶν, patris, filii et spiritus sancti. Iam 3) hanc peculiarem prouinciam describit v. 5. itaque fungi coepit ille *λογος* hac ipsi propria prouincia, et luminis vicem praestare hominibus in caligine crassa agentibus. *Σιότητες*, est vocabulum iam diu satis vsitatum, ad significandum illum statum infelicem, qui ignoratione et negligentia dei constat. Sed tanta fuit vis tenebrarum, tanta fuit hominum prauitas et caecitas, vt huius luminis, sic ista ratione ipsis inferuentis beneficium, non potuerint satis vtiliter admittere. Itaque, v. 6. aliter rem instituit deus, et misso illo ad Iudaeos istos Iohanne, studiosissime admoneri atque inuitari ad nouum, quod instruit, beneficium iussit. (32) Ille enim, v. 7. non defuit ministerio huic; diligenter commendauit hunc salubris et veri luminis auctorem; vt, cum appareret Christus, omnes, per ipsum iam admoniti, eo facilius Christo omnem auctoritatem et fidem tribuerent. Minime enim, v. 8, ille Iohannes ipse fuit (33) ille a deo destinatus doctor, et Messias, (v. 20. cap. 3, 2.). Commendauit autem Iohannes diligenter hunc dei filium, *αὐτοφως*. Fuit enim hic perfectissimum, summum lumen, verae atque perfectissimae institutionis auctor, cuius be-

(32) Sic sensum versus 5. putamus accuratius posse describi; vt indicetur, esse quidem in hominibus *λογον*, et luminis aliquod instar, sed tantam esse corruptionem hominum, vt vti et frui ista luminis mensura non possint. Ideo, vt ex isto regno et lege tenebrarum homines deus eriperet, instituisse hunc salubrem ordinem, vt *λογος* ipse homo homines iam ex ista infelicitate liberaret. Sic fere *Caluinus* (libro II, institut. cap. 2.) et quidam alii explicarunt; sed alii, atque ex recentioribus etiam *Heumannus*, reiecerunt istam expositionem, tracta ista sententia tantum ad Iudaeos. Parum recte vero id fieri, facile patet, ex praecedenti, *ὅτι το φως τῶν ἀνθρώπων, ἐν τη σιότητι* (i. in hominibus tenebrarum nouo regno oppressis) *φάνει*, inde ab orbe condito, variis modis; sed tam remote quasi, vt attingere et se emergere ad istud lumen arripiendum homines non potuerint. *Καταλαμβάνειν* aliquoties *Irenaeus* lib. I, cap. 4. sic ponit, in descriptione opinionum Gnosticarum. Rom. 9, 30. possit conferri, *τα ἔδωκεν ἀπελαβε δικαισιν, ναντισκνιται, ἐφθασε, σὺς δίκαι.* In *paraphrasi* Iohannis tomo I. pag. 9. diligentius expressus est hic locus. *φάνει*, e *longinquo*.

(33) In illa *paraphrasi* iam notatum fuit, aduersus Iohannis discipulos vindicari praecipue Iesum, qui seiunctam societatem quandam continuabant; forte et isti olim *δοκτορα* ad illam pertinent.

beneficium ad omnes omnino homines pertinet, (non ad solos Iudaeos illos, tam ingratos,) postquam inter homines homo, iussu patris, versari coepit, (Ioh. III, 19. cap. XII, 46.) Vera autem est illa historia, v. 10. quod in mundo hoc corporeo, hominem, inter homines, versatum audistis: (et vehementer falluntur, qui negant Christum *in carne venisse*, (34) σαρκωτμος). Namque hoc uniuersum, quod mundum nominare solemus, fuit per ipsum conditum; (itaque fuit eius etiam propria provincia, vt saluti hominum ipse vel inusitato modo prospiceret.) Sed plerique isti homines, quos inter vixit, eum et omne eius beneficium reiecerunt; v. 11, quod eo est indignius factum, cum in propria, eo inusitato modo venerit; natus (35) enim est Iudaeus inter Iudaeos, sanguine adeo cognatus; sed illi ipsi, qui ratione hac dici possunt eius esse *idioti*, primi eum reiecerunt. Neque vero plures alii defuerunt, v. 12, qui eius auctoritatem omnem admiserunt, fidem suam ipsi deo, atque familiae nouae diuinae capiti, habuerunt; his autem omnibus, pro ista, qua pollet diuina auctoritate, hoc ius filiorum dei, multo digniorum, quam Iudaei se solent iactare, imperiuit. Sunt vero sic tales filii (36), qui per eum ex deo ipso, spiritali noua vita aucti, procreatique dici possunt; non eius minoris ominis, sicut Iudaei originem ex Abrahamo et Patriarchis, per sanguinis et matrimonii iura, solent repetere, atque sic ceteros omnes homines contemnere. Haec sic breuiter illustrauimus.

§. VIII.

Jam sequitur hoc praeclarum carmen, quod aliis multis sententiae illustrandis maxime inferuit; eius illas sententias paulo di-

(34) Talia carmina in prima epistola Ioannis aliquoties repetuntur, (etiam Epistola secunda, 7.) aduersus eos, qui πνευμα tantum faciebant Christum, et negabant humanam veram naturam. Itaque et Ioannes sub Euangelii finem omnia coniungit documenta, *mortis, sepulturae, et humanae redditae vitae.*

(35) ἦλθε scil. ἐν σαρκι, vt in epistolis addit; εἰς τὰ ἰδιὰ Paulus ideo descripsit, *natus est ex muliere*, legi enim iudaicae subiectus, Galat. 4. Particeps omnino factus est carnis et sanguinis, vt alii, qui nascuntur, Hebr. 2.

(36) Clarissime imitatur Paulus, Galat. 4. vt nos nancisceremus *uictoriae*, atque hanc *filiorum* dei ideam saepe idem repetit atque eximie commendat.

diligentius explicabimus. *Ἴ. Καὶ ὁ λόγος σαρκὶ ἐγένετο. Immo vero* putamus illud *καὶ* optime describi. Ne sic intelligatis, quasi repente (37) apparuisse inter homines, vt narrari solent Angelorum apparitiones repentinae et per parua momenta temporis: porro definitio, hic ille *λόγος, θεός*, homo factus, homo natus est, vt nascendo et crescendo illa infantum aetas distingui ab illis potest, qui praesentes interfunt. (38) Confirmo illam vulgatam narrationem, quae de nato Iesu inter Iudaeos, (ex matre, cap. 2, 3. cap. 19, 21. muliere, sine patre, praeter matrimonii ordinem, vt ralem futurum hominem decebat,) iam inter vos, audiri solet. Errant et fallunt, qui hoc negant. Vix videtur opus esse, vt pluribus confirmemus, *σαρκὶ ἐγένετο* idem esse, ac *ἀνθρώπος, ἐν σαρκῶσιν, ἐνανθρώπησιν*, Iudaici christiani eodem omine, sine discrimine dicebant, non ignari, quod Christus ipse *ἀνθρώπων*, se dixerit, Ioh. VIII, 40. etiam *ψυχὴν* sibi tribuerit, et moriturus *πνευμῶ* commendauerit patri; mortuum etiam, sepultumque fuisse. Alii vero, qui hebraismi, *σαρκὶ, σαρκὶ καὶ αἷμα*, ignari fuerunt, graece aut latine interpretati hanc sententiam, *θεοτήτα*, loco *ψυχῆς* et *πνευματός* hanc carnem, hoc corpus, agitasse. (39) Itaque scimus, *ἐνσαρκῶσιν* Arianos dixisse, *ἐνανθρώπησιν* vero negasse, at-

sci-

(37) Sic *Tertullianus* Marcioni tribuit, quod statuerit: repente apparuisse de super Christum; quasi eum puderet cunarum etc.

(38) Apostolorum nemo ipse inter fuit nato Iesu, quia nondum erant Apostoli aut discipuli; *matrem* vero Mariam ipse Iohannes nominat; atque videtur iam olim locum habuisse exemplarium; Matthaei et Lucae, quaedam varietas; auctiora ab initio habuerunt catholici; alii, vt *Marcus*, narrationem tantum a baptismo repetebant; a tempore non potest repeti illa diuersitas. Eodem tempore iam exstiterunt diuersae narrationes; itaque multi tam certo sciebant natum Iesum, vt matrimonii ordine solito natum putauerint, hominem, *λόγον θεόν* adhuc ignorantes. *Natum* ex muliere, infantis ordine et more, confirmat Iohannes et Paulus; licet historiae ceterae nihil narrent; inuisitato autem et nouo modo natum fuisse simul confirmant, quia prouinciam humana maiorem ei tribuunt, et dei filium illum, *μνησγενῆ, ἰδίον, πρωτοτοκῶν πάσης κτίσεως* describunt.

(39) Notissimum est iis, qui vel leuiter scriptores antiquiores legerunt, etiam illos, quos solemus distinguere ab Arianis, non raro parum accurate loqui; qui viam fecerunt variis nouis disputationibus; quas hic recensere non licet.

que huius notionis diuifae partem poſtea etiam Apollinaris tenuit. Hanc rem, cum fieret, dicere ſolebant iam priſci quidam, naturarum duarum *vnionem*; cum facta eſſet, ſtatum illum *vnionem* nominarunt, et poſtea porro de vnionis huius effectibus, et nouis iungendarum propoſitionum omnibus, quae huius Θεανθρώπου nouam hanc notionem informarent, tractarunt; ſed illa res iam a nobis non agitur, qui diuerſae atque diſtinctae vtriusque in hoc Ieſu, Chriſto, naturae veram demonſtrationem et confirmationem hic ſuſcepimus. Theologorum iſta eſt alea, cuius medio-cria tantum rudimenta ceteris chriſtianiſ ſufficiunt, qui pares non ſunt diſcendis tot nouis et rebus et vocabulis, quibus *modum vnionis* aduerſus falſas atque abſurdas rei imagines Theologi defendunt. Res inuſitata et diuina, inuſitato atque diuino modo effecta eſt; fidei probae ſufficit, deum, filium dei, effectiſſe hoc, quomodo optime efficere potuit. (40)

II. Καὶ ἐσκηνώσεν ἐν ἡμῖν. Eſt ex nobis, quos Apoſtolos poſtea demum elegit, poſtquam annos fere XXX. vixerat cum Maria et eius cognatis, intereſſe nulli potuerunt ei rei, quam commodum confirmaui, λόγον hunc hominem inter Iudaeos (Bethlehemi,) natum: tamen eam rem (poſtea Spiritu S. aucti) (41) ſatis certo ſcimus. Ipſum vero hunc ſic natum hominem λόγον, virae noſtrae ſocium per aliquod tempus habuimus; itaque longe magis nobis credere homines debent, quam iſtis, qui vltro et de ſuo narrare audent, quod ſibi fingunt. Quod illud ἐν ἡμῖν quidam patres ſic interpretantur (42), *in humana natura*, videtur et

re-

(40) Plura ex commentatione tomo III. Baumgartenianae praemiſſa atque ex *ſelectis hiftoriae eccleſiaſticae capitibus*, tomo I. ſeculi 5. 6. facile poſſunt colligi. Mirum non eſt, poſt varia demum opinandi et loquendi quaſi experimenta, vtiliores formulas repertas fuiſſe; ſed et vix paucis harum opus eſt ceteris chriſtianiſ, ad chriſtianiſimum ingenium.

(41) Hinc omnino repetenda eſt, omnis illa cognitio; ſicut ipſe Chriſtus promiſerat, fore, vt per Spiritum S. de omnibus ad ipſum pertinentibus, melius edocerentur. Ἐκ τῆς ἐμῆς ληψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Sic et Paulus omnia refert ad ἀποκαλύψιν, Galat. I.

(42) Notatum eſt in *ſelectis capitibus hiftoriae eccleſiaſticae* tomo I. pag. 429, ex Eulogio: *Iohannem*, Antiochenum, et Paulum, emiſerunt hoc, ἐσκη-

rei ipsi, et phrasi esse contrarium. Nec enim ὁ λογος, in multis hominibus, in omnibus nobis, isto modo habitauit; aliter, omnes etiam homines *cognouerant* idem, quod apostolus hic dicit, ἐθεσσασαμεθα etc.; sed in natura humana illa, quae vnum hominem, non multos, efficit. Non ignoramus etiam *Cyryllum* alex. et alios *φυσιν* humanam *την καθ' ὅλε* hic sibi fingere, quia phycos effectus ad omnes homines pertinentes sic putabant facilius informari; sed illa idea redemptionis omnium hominum, non praecipue repetenda est a physica operatione in humanitatem, *την καθ' ὅλε*, sine concreto spectatam.

III. Καὶ ἐθεσσασαμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, *itaque*, intelligetis, nos accuratius perspexisse, didicisse, illam diuinam maiestatem, quae ei inerat. *Εθεσσασαμεθα* non tantum significat, oculis vsurpauimus, sed didicimus omni modo, adhibitis perspicendi atque considerandi adiumentis. (43) Est autem *δόξα αὐτοῦ*, ipse illa virtus domestica, et propria, quia est ille *μονογενης*. A patre habuit aeternum; eam sensum commonstrauit nobis, per omne illud temporis spatium, quod eius nobiscum actam vitam, mortem, resurrectionem a mortuis, atque donationem spiritus sancti, nobis promissam atque praesitam, complectitur. Hic antiquissimi doctores, et praecipue *Leo* ille romanus in celeberrima epistola ad Flavianum, vim istam *miraculorum*, quo nomine breuitatis causa vitimur, definit, esse ipsam vim diuinam illam vnicam, quae sic est filii, quia a patre aeternum illam habet, atque sic porro solent explicare; (44) illa *ἐνεργεια* vero istam finitam *ἐνεργειαν* non

ἴωσεν ἐν ἡμῖν, accepisse, quasi interpretationem *τε, σαρχ' ἐγένετο*, atque pag. 416, ex Iobio; Christus suscepit *φυσιν* nostram, *καὶ ἐσκηνωσεν ἐν ἡμῖν*. Talia plura in *Cyrylli* seriptionibus occurrunt, quae *φυσιν* humanam *την καθ' ὅλε* describunt; vid. seculi 7. cap. 6. Ex isto tempore iam licet repetere illam diuinam disciplinam *Realium* et *Nominalium*; Platoniorum christianorum et Aristotelicorum.

(43) Add. I Ioan. I, 1. vbi praeter *ἐώρακαμεν* porro additur, *ἐθεσσασαμεθα*. Vti Matth. XI, 7, exire in desertum *θεσσασθαι*, isto consilio et proposito. Cap. XXII, *θεσσασθαι* conuius. Atque hic cap. I, 32.

(44) Ex miraculorum illo iure atque ordine derivare solent argumentum novum pro diuinitate Christi; nempe si cogitando additur illud discrimen originis et *πηρσεως* aeternae; aliter enim non licet colligere diuinitatem illius propriam, qui miracula efficit.

fustulit, quae humanae naturae tam est propria, quam illa infinita est diuinae. Hic Monotheletarum illa causa nouis aliis formulis locum fecit, quarum est similis indoles, ut parcere imperitioribus debeant illi, qui sunt harum descriptionum peritissimi, quibus tamen non fit, ut christianismi vim aliam, maiorem, faciliorem ipsi experiantur, quam isti inferiores.

IV. Δόξαν, ὡς μονογενὲς παρὰ πατρός. Liceat forte distinctius explere, δόξαν, τὴν ἀληθῶς τὴν μονογενῆ, τὴν παρὰ τὸν πατέρα διὰ τὴν αὐτὴν ἔσσαν, αὐτῷ δεδομένην. *Vnicum* simul describit nomen μονογενῆς, quod, praeter auctoritatem τῶν 70, *Homeri* et aliorum testimoniiis satis clarum est. Illa δόξα, diuinitas, sic est patris, ut non habeat παρὰ τινος, (45) hic autem μονογενῆς eam diuinitatem habet παρὰ τὸν πατέρα, ἀεὶ ὡν πρὸς τὸν Θεόν, atque per hanc δόξαν, ipse ὡν Θεός. Hanc δόξαν perspicere sensum licuit his discipulis; accuratius tandem per spiritum sanctum edocti fuerunt; de isto spiritu ipse Christus promiserat, ἐκ τῆς ἐμοῦ, (ἐκ τῆς δόξης, quam habui apud patrem, ante omnes res conditas,) ληψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. (46) Nec enim inde ab initio historiae Christi, statim innotuerat, eius diuinitas; quod et antiquiores theologo definiunt, et recentiorum non pauci (47). Itaque antiquiores οἰκονομῶν hanc humanae huius sic actae vitae, distinguunt a θεολογία filii.

V.

- (45) Itaque αὐτοθεοὶ veteres patrem dixerunt, ὡς πηγὴν, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, in hac relatione ad filium λόγον.
- (46) Expositum est alibi, parum recte fecisse istos scriptores, veteres recentioresque, qui hanc sententiam eam in rem traxerunt, ut describatur, spiritum sanctum a filio procedere. Vid. Programma in Ioh. XVI, 12—15. Halae 1758. Mirum est hunc locum tam longo tempore a tam multis scriptoribus eam in rem detortum fuisse, etiam Aegid. Hunnius multis e nobis praeiuit istam negligentiam hermeneuticam; absit tamen verbo inuidia.
- (47) *Erasmus* sub finem praefationis ad paraphrasin huius Evangelii: superiores Euangelistae (nempe sequitur illam sententiam, tria Evangelia praecessisse hoc;) de diuinitate domini Iesu pene nihil attigerant. Nam hanc opinor esse sapientiam, quam Paulus loquebatur inter perfectos, (1 Cor. 2, 6.) inter ceteros nihil se scire profitens, nisi Iesum Christum, et hunc crucifixum. Forte nondum ferebat tempus, tam ineffabile mysterium vulgo litteris prodere etc. Ipsa illa expositio 1 Cor. 2. quam hic designat *Erasmus*,

V. Πληρης (scil. ὢν, ὁ λογος) χαριτος και ἀληθειας, cohaeret cum ἐσκηνωσεν ἐν ἡμιν. Inter nos veritatus, ostendit se χαριτος et ἀληθειας fontem atque auctorem. Vt alibi dicitur, πνευματος ἀγιου πληρης, Luc. IV, 1. ostendit pluribus eius rei documentis diuinam muneris sui auctoritatem; vt de Stephano, Act. VI, 8, qui τερατα et σημεια efficiebat, dicitur, quod hac ratione se se ostendit, ἵτι πληρη πιστεως (48), και δυναμεως, atque Act. XIII, 10. Elymas aliquis, quia operam dederat, vt auerteret proconsulem a proposito christiano, dicitur πληρης δαλε και ραδιουργιας. Ista autem nomina χαρις et ἀληθεια summam quasi prouinciae illius constituunt, quam Christus suscepit; gratiae et fauoris dei vniuersalis, homines omnes, si in ipsum credant, per se ipsum fecit participes (49). Itaque, quia est πληρης χαριτος, spondet et imperit gratiam, dicitur semper χαρις τα κυρια ἡμων Ἰηου χριστου. Huius, qua ad omnes omnino homines pertinet, qua superiora peccata certo omnia hominibus donantur, et noua cauentur, hic solus fons

opus, parum vera est. Statuit adhuc Gabriel Biel et alii, ignorasse etiam Martham etc. diuinitatem Iesu. Porro addit Erasmus, veteres praecipue ἡθικα tractasse, rarius et parcius talia mysteria; nempe ante *Symbolum* perceptum. Tum enim vel ex *Plinii* epistola scimus, christianos per omnes Synaxes carmen cecinisse Christo *deo*. Forte ex hoc capite Iohannis; quod postea solebat Missae semper addi; sic et debebat haud dubie legi, in illa oratione (apud Mabillon. in Liturgia gallicana pag. 451. in appendice probationum;) verbum patris, quod *cum* factum es, vt habitares in nobis etc. legi debebat, *caro* factum es; et mirum est *Mabillonium* hoc non correxisse. Hic *in nobis* similiter ponitur, vt supra (nota 42.) illustrabamus. Aliter certe vix exponi potest, quoniam *carmine* christiani in synaxefi Christum *deum* cecinerint; nec superiunt vestigia aliorum carminum sollempnium.

(48) Solet in nostris codicibus graecis fere legi, πληρης πιστεως και δυναμεως. Multi graeci libri, veteres plures versiones, et scriptores, excitant, πληρης χαριτος και δυναμεως, vnus codex graecus addit, και πνευματος ἀγιου. Nos audemus statuere, compendium litterarum potuisse legi πιστεως et πνευματος, atque hoc capite 7, 55. legitur πνευματος ἀγιου, vbi alii codices et quaedam versiones legunt πιστεως. Και πνευματος ἀγιου. Πληρης πιστεως alibi numquam dicitur.

(49) Bene *Cruciger*, in enarratione huius Euangelii tomo III. operum Melancthonis, — *lex* est doctrina insita mentibus humanis — quae etiam post lapsum non plane extincta est — haec notitia postea in decalogo renouata est — sed ratio humana sine promissione diuina, (i. noua institutione, re-

fons et auctor est. (50) Diuersissima igitur est haec provincia ab illa Moſis, vt poſtea Iohannes addit, v. 17. Sic et ἀληθειαν, quam Paulus tam ſtudioſe celebrat, melioris cognitionis originem, atque nanciſcendae et conſeruandae χαριτος ordinem, debemus huic Chriſto; qui ipſe docuit deum adorare ἐν πνευματι καὶ ἀληθειᾳ, Ioh. IV, 23. 24. qui per ſuam doctrinam, Ioh. VIII, 31. 32. hanc ἀληθειαν ſic commendauit, vt homines tandem eam perſpicere, eiufque vim experti liberari vere poſſint ab iſta peccandi et improbe agendi dira conſuetudine. Itaque ipſe ſe ἀληθειαν dixit, vt ζαην, ὁδον, cap. XIV, 6. i. e. eius auctorem, δι' ἃ, per quem, ſi ei per fidem obſequamur, ad patrem et nobis venire, eiufque conſiliis atque decretis ſalubribus vtī fruique contingit. Haec χαρις atque ἀληθεια deſcribit ſimul accurate Iudaifmum atque Ethnicifmum, ab oppoſito; (51) Iudaei huius omnis fauorem dei, qui ad

D. 3

omnes

reuelatione peculiari,) prorfus ignorat voluntatem dei, de remiſſione peccatorum gratuita, et reſurrectione vitae aeternae. Iſta omnino ſunt vera et praecipua τεμνηρια et decora chriſtianae religionis. Haec provincia Chriſtum clariffime diſtinguit ab omnibus religionum nouarum ſtatoribus; atque ipſa hac indole, quod ad omnes homines felicitas et mentis ſanitas propria porrigitur, diuinam originem ſuam vnice commendat. Hominum omnium cauſa deum inuſitatum beneficium informaffe, facile creditur.

(50) Hanc gratiam Ieſu Chriſti Paulus praecipue concelebrat, atque ea in re pulcherrime cum hoc carmine conſentit. Χαρις pertinet ad peccatorum omnium veniam, cuius fidem facit inuſitata atque ſumma haec auctoritas; ἀληθεια, fortiſſime obſtat peccatorum nouae conſuetudini. Haec eſt igitur ſumma chriſtianifimi; o quam facilis, et diuino auctore digna!

(51) De Iudaifmi ignaui vicio, res eſt clariffima; falſa imagine fauoris dei in ſuum populum ſolent duci, atque deum ipſum ignorant, cuius praecipuus character benefaciendo et proſpiciendo hominibus informatur. Ethnicifmo ἀληθεια, perfectior et caſtor rerum diuinarum cognitio, praecipue opponenda erat; nec enim Iudaeicam iſtam diſciplinam pati et ſerre poterant alii homines, qui non aduerti erant inde a pueris tam ineptis et vanis opinionibus, quae deum vni genti quaſi proprium addicebant. Sic vero et alii homines diſcebant peſtiferam illam peccatorum, quibus dediti erant, indolem et naturam. Haec dei, vt bonus et ſanctus eſt, vera et viua cognitio, per interuenientem Chriſtum temperata atque commendata: vitae aeternae facit omnes homines participes. Hanc vero rem, tam ingentem, tam deo dignam, procuraffe deum inuſitato atque hominibus incognito modo: illi omnes facile credunt, qui vim et virtutem diuinam in vera cognitione ſui experiuntur. Alii, ferocioribus atque pertinacibus animis illas res, quas deus per Chriſtum geſiit, perſuadere: difficillimum eſt.

omnes homines pariter extendatur, si obsequantur institutis Messiae, vltro negant atque proiciunt; quia semen illud Abrahae parum recte informant; itaque nec meliorem cognitionem admittunt, quae illam dei benignitatem sic per Christum, (Messiam) promittit, vt omnes homines ius idem filiorum dei nancisci possint. Hac noua mutatione Iudaei non credunt ipsis opus esse; itaque et addidit scriptor: ex Mosis ista lege talem diuinarum rerum ordinem non posse addisci.

Iam per totum hunc libellum scriptor id maxime demonstrat, hunc Messiam docuisse 1) fauorem dei pertinere *ad omnes homines*, sublato particularismo illo Iudaico, Cap. III, 16; hunc *agni instar* subire, pro auferendis hominum omnibus peccatis; his sic sublati *vnam* omnium hominum, mente similiter *purgatorum*, coire posse *societatem*. (52) 2) Opus igitur esse noua conditione quasi ad conuertendum hominis ingenium. Hoc doctrinae tam salubre argumentum plures sermones Christi illustrent; ex quibus recte admissis colligitur tandem viua cognitio et *dei et filii*, λογος, μονογενης.

§. IX.

Iam, ante quam ad *partem alteram* scriptionis accedamus, quae *Pauli* eandem hanc *θεολογιαν* de Christo continet: videtur operae pretium esse, vt breuiter recentiora illa aduersariorum praesidia commemoremus et refutemus, quibus putant satis bene se efficere istam, quam sequuntur longe humiliorem *θεολογιαν*, quae aeternum existentem cum deo patre filium negat. Eligimus ei rei *Emlynium*, (53) qui et recentissimus et eruditior aliis scriptor est. Abutitur autem *Emlynus* illa opportunitate, quod vel theologorum quidam parum diligenter describere solent illam rem, *descendi de coelo*, et *veni in mundum*; *gloriam* mihi tribue, *quam habui apud te*, ante istum humilem statum; atque exagitat istas

(52) Hinc reperendae sunt illustrationes *ecclesiae*, quam praecipue Paulus tam diligenter describit atque commendat.

(53) *A Collection of Tracts*, Volume I. containing I. an humble Inquiry in to the scripture — Account of Iesus Christ. etc. London 1731. 8. p. 6. IV. a Vindication of Doctor *Fowler*, Bishop of Gloucester, against Dr. *Sherlok*, pag. 178 seqq.

istas inanes sententias, descendit *de throno* diuinitatis, ad nos etc. Hic primum nos quidem non diffitemur, fuisse non paucos, qui rhetorum potius more et iure egerint, quam doctorum peritiorum officio functi sunt; nec ea declamationis fortioris vis semper est atque omnino reiicienda, quod ad populum attinet; sed non debebat rei aliquis commodus ordo et modus in explicando negligi. Hic fatebatur *Sherlokius* cum aliis, fieri non posse, vt *diuinae naturae* particeps aliquis de loco in locum *venire* possit, quia *infinitas* eius naturae inferat praesentiam ad omnem locum; itaque, vt ne parum probabilem expositionem commendarent, repperunt quidam *praeexistentem* cum deo, in maiori gloria animam Christi, quam fuit illo in statu vitae humanae. Sed ista quidem expositio nulla ratione potest persuaderi, si quis patiatur auctoritatem nostri Euangelii, et Pauli; nec tamen nos statuimus, per doctrinam *de vnione duarum* in Iesu Christo *naturarum*, *contradictionis* vtrumque terminum bene coniungi; ista enim *conciliatio contradictionum* facillime potuit ab *Emlyno* vehementissime exagitari. (54) Is non male comparat, hac ratione recte excusandos esse patronos *transubstantiationis*. Mirum sane est eruditissimos viros amarè eius generis paradoxa: fidem de Iesu Christo esse eius

(54) pag. 180. But if this be the real case, that I must *reconcile contradictions*, before I can have any rational account of the Love of Iesu C. in coming down into this world: I think christianity will not gain much credit by such Explications and *Solutions*, any more than by such Assertions as that remarkable — that this Faith in Relation to the Person of Iesu C. is such, *that, as he says, were it not so be ad ord as a Mystery, it would be exploded as a contradiction.* A fine Issue of the controversy! Nempe non desunt similes aliorum sententiae; vt veterum quasdam non repetamus, *Robertus Holkot* (de trinit. I. quaest. 5.) dixit: non est inconueniens, quod Logica naturalis deficiat in his, quae fidei sunt. — Philosophi non viderunt rem esse vnã et tres — de Christo oportet habere Logicam singularem, quod ibi de eodem supposito oporteat concedi *contradictoria* cum specificatione diuersarum naturarum. Recte tamen addit *R. Baxter* pag. 97. non tamen ideo cum quibusdam clara de Trinitate nego, quia clara sunt; neque arguendum iudico: tripitatis doctrina mysterium est; hoc non est mysterium, ergo non est vera trinitatis doctrina. Satis enim abscondita nobis manebit, etiam si nihil certum de ea abiciamus. Nempe nobis recte proponimus, est mysterium; itaque limites non transiliemus; sed aliis non potest opponi, qui nondum admittunt doctrinam.

eius modi, vt, nisi adoretur tamquam mysterium, explodenda omnino esset, tamquam contradictio.

§. X.

Sed, etsi istas descriptiones minime sic amamus, vt iis vnicam et optimam doctrinae imaginem ad omnes christianos commendari stauamus: tamen nec *Emlyno* concedimus, iure praecipuo ipsum discedere sic ab aliorum christianorum sententia, vt *diuinitatem* Christi talem informarit, quae nomine nitatur, sine omine aeterno atque sine vero naturae sempiternae caractere. Res enim haec agitur, vtrum Iohannes descripserit talem filium *μονογενη*, et *λογον*, qui cum aeterno deo patre semper fuerit, aeternus patris filius? (55) Hoc debent lectores, ex narratione Iohannis ipsi diiudicare atque arbitrari; vt verum est, *nemo vidit*, ante doctrinam Christi et Apostolorum, *deum*; sic nec nos, post illud tempus, ipsi scimus de deo aliquid accuratius, *quod opponamus ei sensui*, quem deus hominibus exposuit et prodidit, ad perspiciendum diuinum ordinem *σωτηριας* perfectae. Parum studiose et caste igitur interpretantur isti, qui *ἐν ἀρχῇ*, trahunt ad initium

(55) Antiquissimi theologi, et ex mediis, recentioribusque non pauci, non nihil adiuvant rei notionem, cum tres ordines quasi rerum et perfectionum informant, tribus personis essentiali iure atque pari diuisos; patri tribuunt rerum *ὑπαρξιν*; filio *λογον*, productam *πασαν την λογικην ἔσιν*, spiritui sancto *τελειωσιν* omnium *λογικων*. Tres igitur *ὑποστασεις*, pro modo succedentis manifestationis, distinxerunt christiani doctores, pari tamen aeternitate seruata; quia deo, in se spectato, aeternum competit trium realitatum distinctarum *εἰναι αἰτιον*. Est *αἰτιος τε εἶναι*, sic patrem distinguunt vetustiores ecclesiastici, vt sit *των ὄλων, ὁ ἐπι παντων θεος, ἐξ ἧ τα παντα*, non eodem tamen iure. Filio, vt *δι αὐτου τα παντα*, vnde colligimus notionem *τε λογος*, quem omnibus *inpersusum* et per omnia *διηκοντα* solebant antiquiores describere; *Spiritum sanctum*, *ἐν ὧ τα παντα* summam perfectionem nanciscuntur. Haec illustratio videtur omnino, si ad modum cogitandi attendimus, *subordinationem* inuoluere; sed non possumus certi esse de eo, *nostrum modum cogitandi* attingere et occupare summi entis *ἔσιν*. Quicquid est dei ipseus, illud est eiusdem *ἔσιν* infinitae, atque sic extra limites et terminos; *μονογενης* et *πνευμα* est dei: ergo est extra limites; ergo non debet filius et spiritus sanctus per *subordinationem* describi, quae est significatio subiecti finiti. Igitur caute et timide hic agendum est christianis, ne extra scripturae auctoritatem aliquid theologiae adiciamus, quod sit minus deo dignum, et parum ad nos certum.

tium Euangelii, vt ne intelligant et patiantur, *propositionem nouam, inauditam* antea: *θεος ἢν προς τον θεον*. Etsi enim verum est, nomen *θεος* in scriptura diuerso omine reperiri; (56) describere summum deum, et designare etiam minores alios, qui sunt participes auctoritatis et potestatis similis ei, quae est summi dei: tamen illa minor significatio facile distinguitur, quia occupat res aut substantias *extra deum, infra deum*, dei libero decreto productas. Iohannes vero hoc idem subiectum diligenter designat, *quod simul cum deo*, qui distinguitur per articulum, aut per nomen patris, *semper erat*; quod *in sinu* illius dei seu patris *semper erat*, iam ante res alias; iam cum ante res conditas nihil sit, praeter ens illud infinitum, sequitur, vt, si tamen dicat Iohannes, aliquem fuisse *προς τον θεον, εν τω κολπω τε πατρος*, nos ipsi *ultra addere discriminis formulam minorem, non possumus*, eo iure, vt doctrinae publicae vim et ordinem sic omnes homines reuereantur. (57) Christus ideo ad illud augmentum cognitionis tantum ablegauit, quod spiritu sancto auctore prodendum sit. Hoc significatu dixerunt theologo *μυστηριον*, vt arcerent noua definiendi studia; sed inuidia causa tantum diceret aliquis, *mysteria* compesti contradictoria; talia numquam *ecclesia* confirmauit sua auctoritate publica; etsi priuata quorundam nimis feruentia studia forte eo fuerint impulsâ. Quod autem *λογος, θεος*, dicitur *venisse de caelo*, non alio dicitur omine, quam quo in libris hebraicis testamenti veteris talia *de deo* scribuntur, more humano; significatur autem nouus atque inusitatus gradus *ἐνεργειας*, cuius documenta in loco hoc isto ab hominibus percipiebantur. Itaque et *μονογενης* semper apud deum est et manet, licet dicatur *venisse in mundum*, et *ααζ* factus esse.

§. XL

Vtitur autem *Emlynus* (58) istis potissimum argumentis, D) Iesus Christus deum a se distinguit, Matth. XXVII. Ioh. XX, 17.

(56) Talia *Emlyn* colligit p. 34 etc; nec sunt noua.

(57) Finis et terminus perfectionum *extra deum* recensetur; finitorum existentia est circumscripta; *μονογενης* vero non est extra deum; quia semper erat *προς τον θεον, εν τω κολπω* illius. Nihil finitarum rerum potest dici, *fuisse* semper apud deum. *Nemo vidit deum*; habitat lucem *απροσικτον*, quo iure possumus sanare nobis, vt positue circumscribamus *μονογενη*?

(58) Nec ista sunt noua; plerique Sociniani iam ista obiecerant, existant *προς*sq.

E

Ioh. VII, 17. Ista quidem collectio *ex isto tempore antiquiori*, cum nondum patefacta esset maiestas illa, quae per Spiritum S. demum declaranda erar, obtinere non potest, accuratiori (59) descriptioni huic, Ioh. I, 1. quae loco quidem prior occurrit iam in Euangelio; sed *ratione temporis*, quò accuratius Apostolus ipse didicit illam *δοξάν*, ponenda est *post illas sententias*, vt haec explicentur, per illam doctrinam perfectiorem et ferioerem. Hac vna obseruatione possunt multae obiectiones facillime repelli. II) Iesus ipse fateretur, *supra se esse deum*: Ioh. XIV, 28. X, 29. etc. Nempe similiter; isto tempore discipulis suis aliter describere se non potuit; reticuit, vt plura alia; vera autem est illa descriptio, licet vel ad ipsam diuinitatis communionem trahatur, de qua tamen tum discipuli non cogitabant; sed ea quidem ratione, vt sit alius, qui nostro ordine cogitandi, sit fons et principium alius, qui dicitur *μονογενής*. Hic deiciunt nostrae vitatae notiones: *maior, inferior*, intelligimus sic, vt sit gradus et discrimen perfectionum; sed *in deo* quicquid est, est sine gradibus; deus apud deum, distinguitur vterque sine gradu; ipsum enim discriminis omen et ius esse idem, ac est in rebus finitis, *collatis* ad deum, demonstrare nemo potest ex Iohanne aut Paulo, aut aliunde. Edocti *postea* Apostoli per spiritum sanctum, nihil eius generis definiuerunt; *θεότης* et *διουαμία* illa summa, est vnica; *gradus illius* nuncupatiuae deitatis, semper distinguunt res finitas, a summo ente. Apostoli autem hunc *θεον, λόγον, μονογενειν, ἀπαυγασμέα της δόξης* etc. semper sic describunt, vt nihil quicquam graduum ipsi definiuerint; quo iure homines nos audebimus definire? quem, vt Iohannes dixit a nemine vumquam *visum*, aut omnino cognitum, ita Paulus monuit, *ὅπως οἰκεν ἀπεροστρον*. A modo igitur humano cogitandi, ad modum illum, quo deus est apud deum, deo non minor, si religiose agimus: non procedit collectio. (60) Quod autem *Emlynus* 1 Cor. XV. huc af-

fert,

(59) Debat omnino chronologicis sermonum Christi seruari accuratius; Iohannis hoc clarum testimonium, cap. I, 1 seqq. *tempore est posterius ponendum*, post omnem vitam Christi humanam, in qua hominibus illis imperitis et vanis parcendum fuit. Postquam ipsa historia Christi refutauit falsam imaginem Messiae, accessit perfectior descriptio totius personae, seu subiecti illius; *tum demum patefacta est* haec doctrina, et theologia christiana, non vero antea. Itaque praeter aequum et iustum faciunt, qui ordinem institutionis negligunt.

(60) *Ariani* nimium omnino tribuerunt disciplinae cuidam graecorum Iudaeorum,

fert, vbi de *provincia* Christi temporaria agitur, nihil facit, quod isto conatu ⁽⁶¹⁾ sit dignum. III. Iesum auertere et declinare infinitas istas perfectiones dei summi. *Omnipotentiam*, Ioh. V, 30. sed hic, vt saepissime alibi, Emlynus 1) aberrat a vera interpretatione. 2) Negligit discrimen *temporis*, quod indicauimus; plura, maiora, isto tempore Christus de christiana theologia non poterat tradere. *Summa bonitas*, Matth. XIX, 17; ⁽⁶²⁾ istum *reprehendi* a Iesu, quod ipsum dixerit *ἀγαθόν*; tres Euangelistas explicitè scribere, nihil quicquam addentes ad accuratiorem explicationem, qua ipse Christus deus confirmetur. Sed isto profecto tempore vera *δοξα* filii nondum poterat intelligi ab hominibus; itaque non potest sic torqueri, cum Iesus, se deum *nondum prodere* voluerit, igitur eum non fuisse, deum, summa bonitate praeditum. Loquitur ex concessis. *Omniscientia*, Marci XIII, 32. sed eadem respondemus; vt *ὁκονομικα* alibi locum habuit. Nos igitur statuimus, si temporis ordo seruetur, et illa studiosior *ὁκονομικα* doctores fidelis, facillime huius auctoritate carminis, Ioh. I, 1 seqq. istas do-

E 2

rum, cuius clara documenta sunt in isto *Philone*; sic scriptores quidam, *Iustinus*, *Tatianus*, *Eusebius* etc. respexerunt ad *τὸς ἔξω*, istis formulis, quae videbantur *Platonica* decreta confirmare; sed aliter docentur christiani, aliter adducuntur philosophiae istius amatores. Inde etiam *Ariam* mutarunt omnem formulam *redemptionis*, et *σωτηρίας*, quam Christo debemus.

- (61) Iure miramur, *Emlynum* quali arcem suae causae ex ista Pauli disputatione repetere, quae tamen vanas istorum hominum opiniones de regno Messiae refellit; itaque minime agit, *de ea re*, quam Emlynus inde colligit; ex loco commodo et classico, vt est Ioh. I. Hebr. I. Coloss. I. etc. debebat colligere ea, quae veram descriptionem huius causae absoluunt. Pag. 7. Let me only add under this Head *that great Text*, so full of irresistible Evidence for proving an inferiority in the Son to his Father, 1 Cor. XV, 24. seqq. Nempe Paulus refutat falsam ideam *provinciae externae, transiensis*, quis haec transferat istum in locum, de diuinitate filii, ad patrem aequali an inaequali?
- (62) Nostrum iam non est accuratius excutere eum locum; qui haud dubie *interpolaratus* est, ab eruditissimis librariis. Nam, quod nos legimus. *τι με λεγεις ἀγαθόν*, alii codices sic legunt, *τι με ερωτας περι τε αγαθα*; vtriusque lectionis sensus est idem; fuit etiam fere aequalis vtriusque auctoritas, si ad codices et translationes redimus. Sed forte tantum legebatur: *τι*, (scil. *quid* tibi sit faciendum boni?) *ἔδεις ἀγαθός* etc. Bonum tantum a deo (per me) discendum tibi est. Quod autem Iesus hic se non prodidit copiosiori descriptione, profecto sapientiae doctoris tribuendum est; minime vero aliquid iusti argumenti repeti inde potest, pro ista falsa et infirma doctrina, quae theologiam de Christo ex talibus locis informat.

omnes difficultrates solui posse; et lectorem, qui sequatur eundem doctrinae ordinem, qui a minoribus processit ad maiora: post admissam emendationem salubrem, perspicere satis clara argumenta eius sententiae, quae deum, non quidem patrem, *τον Θεου*, sed deum, qui aeternum erat cum deo patre, auctorem salubris cognitionis, isti homini per nouam atque inauditam *ἐνεργειαν* iunctum, effecisse diuinam illam conuersionem, qua homines omnes iam ad aeternam felicitatem diuinitus instaurari possunt.

PARS ALTERA.

VENERANDO KLEINIO,

MERITISSIMO APVD POSONIENSES CHRISTIANORVM
SACRORVM MINISTRO

FAVTORI LONGE HONORATISSIMO

S. P. D.

I. O. SALOMO SEMLER.

Verboſiſſimas ſcriberem iam ad te litteras, ſi aut otium meum pateretur, aut filii, qui diſceſſum maturat, feſtinatione id ferrer: multa certe erant, quae tecum publice agere conſtiteram. Eximie enim mihi gratulor et *Fridericianae* regiae, quod plures ſubinde iuuenes ex iſtis Imperat. Apoſtolicae regiae maiſtatis prouinciis huc commigre ſolent, qui theologiae apud nos operantur. Illis ego ſemper ſoleo diligenter

commendare non solum deuotissimi animi pietatem, in *Augustissimam Theresiam*, sed etiam enixum studium, optime collocandi temporis, atque colligendorum amplissimorum fructuum, qui porro ad alios plurimi reducere possint. Atque ex animo laetor, multos iam ibi esse a nobis reduces, quos tam non poeniteat temporis in Fridericiana exacti, quam nos iuuenum tantae spei, tamque praecleari exempli non poenitet. Deinde saepius litteras ad me scripsisti *te* dignas, mihi semper exoptatissimas; atque memini, superesse hoc illud argumentum, de quo copiosius me respondere oportuerat. Sed ista in summa penuria atque angustia temporis, quod mihi omne variis aliis operis plane surreptum est, vix istas breues litteras scribere mihi licet; quibus et studiosum gratumque in *tvvm* fauorem animum meum significem, et publice quasi doleam, non continere se porro in istis nostris finibus posse hominum quorundam malignitatem, siue suis illi rebus, siue publicae etiam rei, cui intersunt, nimis studeant; penetrasse potius, ut inaudio, etiam ad vos, atque ingenius meis studiis, piissimisque in deum et homines consiliis detractum ire. Miram esse oportet talium sedulitatem; qui, si erat, quod recte in meisque mediocribus rebus reprehendere se posse autumabant, aeam istam publicam, ut bonus decet, experiri poterant. Ego vero nec diabolicis calumniis et diuis sententiis hic me opponam; non deseret deus meam innocentiam; plurium excellentiorum Hungarorum fidem ipsam et conscientiam appello, qui et meis multis lectionibus hic diligenter interfuerunt, et ex priuatis frequentissimis colloquiis me, animumque meum candidum et probum, bene norunt. Hi et eruditionem solidam, quam secum in patriam retulerunt, et, quod ad me attinet, meam mentem et liberalem theologiae practicae promouendae sollicitudinem facile sic commendabunt, ut meis curis et lacrimis hac in causa opus non esse putem. Superest, ut deum adiungam, eiusque fauorem communem, qui porro *tibi* mihi que sic aderit, ut exple spariam, quae nostra est, semper sic studeamus, ut dignissimo honore ad multos homines, cognitus salubriter deus pater, per Iesum Christum, aeternum filium, in spiritus sancti virtute, a nobis afficiatur. Idem ego felicem reditum precor filio, quem non dubito porro sic facturum, ut nec *te* poeniteat, eum Halae per aliquod tempus haesisse, nec eum, meorum monitorum, aut me eius studii, poenitere possit, quod in eum fideliter collocaui. *Delukium*, quem inter alios amauit, non opus est ut pluribus commendem. Vale *vir* reuerende et mihi meisque studiis, porro faue, cum omnibus bonis, qui apud vos rei sacrae et paci communi bene cupiunt. Dab. Halae in Fridericiana regia d. 9 Maii 1772.

VIRO

VIRO NOBILISSIMO · AC DOCTISSIMO
IOANNI SAMVELI KLEIN

S. S. THEOLOG. CANDIDATO

FAVSTA QVAEQVE PRECATVA

GEORGIUS VADKERTY,

SLVGGINO NZOGRADIENSIS VNGARVS, S. S. THEOL. CVLTOR OPPONENS.

Superuacaneum sane existimo, eximiam TVAM, qua studiis huc vsque assidue incubuisti, industriam, e nobis plures ad summum laudis effere cacumen. Testes sunt mecum in hac Academia versantes, rerum diuinarum et humanarum, ipsi studiosissimi, qui a TVA consuetudine non fuerunt alieni. Testis esse denique potest ipsum insigne, magnoque applausu dignum TVAE haud exiguae doctrinae specimen, quod hodie omnium ob oculos pones. Nec aliter se res habet. Eximia illa TVA, saepiusque mihi perfecta erga litterarum studia, propensio, atque singularis ille, quo flagras bonarum artium amor, quo priuatis inclusus parietibus nos allicere solebas, allectos tandem ingenti complere voluptate; ecce iam secunda vice, postquam in *Ernestina*, disputaueras, hac in nostra *Fridericiana*, iam publice se offert bonorum omnium conspectui. Cum itaque hodie eruditionis TVAE specimen proponas, omnium profecto cordatiorum bona vota TE comitantur. Gaudii hac ex re ad TE redundantis partem, praesertim ii, quos amicitia TVA complexus es, iure meritoque sibi vindicant; inter quos et ego, quem fauore et amore TVO non indignum iudicasti, tantam inde capio voluptatem, vt eam nullo modo hac occasione celandam esse, duxerim. Gratulor igitur inprimis de feliciter nunc exantlatis studiis academicis, gratulor posthaec etiam de specimine hoc TVO publico pererudito, deque praemiis quibus patria eruditionem TVAM, de ea curior facta, condecorare parata erit. Gratulor quoque *Viro Summe Reuerendo*, atque *Longe Celeberrimo Patri* TVO, de filio optimae spei, ALIIque longa gaudia precor. Modo iam votis TE prosequar; in his vero nullum reperio maius hoc: remunerentur TE studia ac litterae TVAE, nec scio (cui voto DEVS clementer respondeat), tunc TE fortunatissimum fore, nec erit, qui TVAM non ambiat amicitiam.

Vade, sed esto memor nostri recentis amoris
Idem polliceor, dum mihi vita datur.

Dabam Hal. propter Salam, d. 12 Maii A. R. S. MDCCXXXII.

JB 1695

ULB Halle
002 623 897

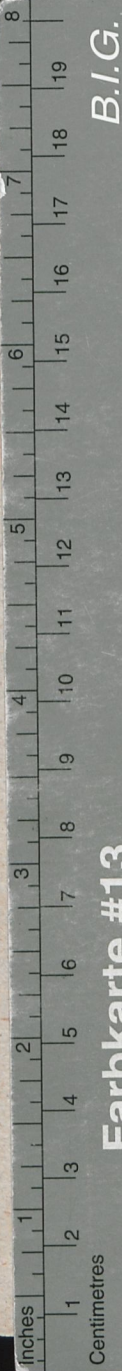
3

JB

V018

Rehov

B.I.G.

Black
3/Color
White
Magenta
Red
Yellow
Green
Cyan
Blue

Farbkarte #13

26

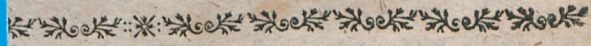
VAEDAM APOSTOLICA
QVIBVS
SSIME DEMONSTRATVR
DREM NOSTRVM
CHRISTVM

ESSE
M ET VERVM HOMINEM
SSERTATIO PRIMA.

PRAESIDE
SALOMONE SEMLERO,
NIS THEOL. SENIORE
GII THEOLOGICI DIRECTORE
RVM ET HALBERSTADIENSIVM EPHORO,
VDITORVM EXAMINI SVBIICIET
MAII CIDI OCCLXXII.

aa.

S SAMVEL KLEIN
RTFA VNGARVS
ORVM LL. CVLTOR, VT ET MEMBRVM ORDINARIVM
ATORIO—LITTERARIAE RINTELENSIS.

LAE MAGDEBVRGICAE
NNNIS CHRISTIANI HENDEL.